

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

Poznań, dnia 5 września 2025 r.

Poz. 6398

UCHWAŁA NR 91/25 RADY GMINY RZGÓW

z dnia 20 sierpnia 2025 r.

w sprawie przyjęcia Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Rzgów na lata 2025-2028

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1465, 1572, 1907 i 1940), w związku z art. 87 ust. 1, 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. u. z 2024 r. poz. 1292) po uzyskaniu opinii Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Rada Gminy Rzgów uchwala co następuje:

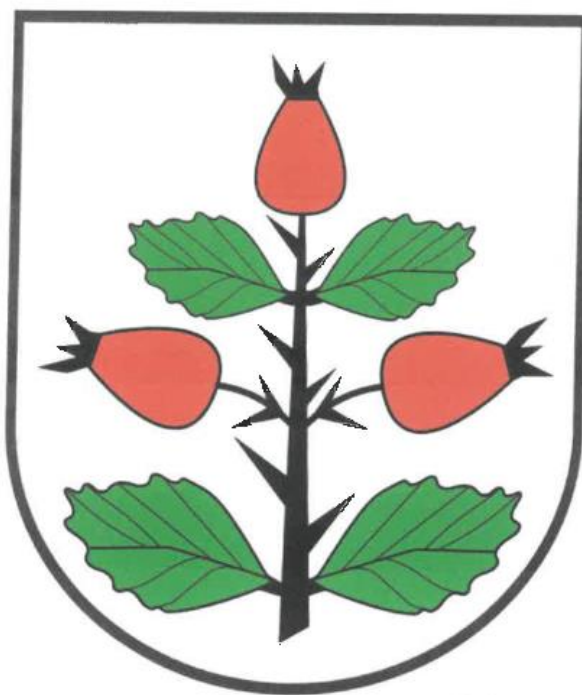
§ 1. Przyjmuje się Program Opieki nad Zabytkami Gminy Rzgów na lata 2025-2028 stanowiący załącznik do uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Rzgów.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od daty ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego.

Przewodniczący Rady Gminy
(-) Wiesław Czaja

**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
GMINY RZGÓW
NA LATA 2025 – 2028**

Wojewódzki Urząd
Ochrony Zabytków w Poznaniu
Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków
Uzgodniono ze stanowiska konserwatorskiego
Załącznik do pisma nr 1306/2025
z dnia 13.06.2025 r. Nr LUK2.5170.6980 z.2025

RZGÓW 2025

Wielkopolski Wojewódzki
Konserwator Zabytków
Jolanta Gozdziszka
mgr Jolanta Gozdziszka

WOJEWÓDZKI URZĄD OCHRONY ZABYTKÓW
w Poznaniu
WIELKOPOLSKI
WOJEWÓDZKI KONSERWATOR ZABYTKÓW

61-834 Poznań
ul. Golebia 2
tel. 618528003
618528004
fax. 618528002
http://wosoz.libip.pl
e-mail: wuoz@poznan.wuoz.gov.pl

Poznań, dnia 13.06.2025.

WWKZ. 5120. 6980.2.2025

Wójt **Urząd Gminy w Rzgów**
Gminy Rzgów **Wpłynęło 23-06-2025**
Ul.Konińska 8 **Nr 3268**
62- 586 Rzgów **Realizacja D. Karasicki**
DW:

Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków, działając na podstawie art. 87 ust. 3 Ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U z 2024 r., poz. 1292 ze zm.) opiniuje pozytywnie przedstawiony „ Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Rzgów na lata 2025-2028” .

Załączniki:
Program Opieki Nad Zabytkami
dla Gminy Rzgów na lata 2025- 2028
- 1 egz.

Wielkopolski Wojewódzki
Konserwator Zabytków
Jana
mgr Joanna Gosczyńska

Otrzymują:
1. Adresat .

Do wiadomości:
1. Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Poznaniu
Delegatura w Koninie .

JG a/a

SPIS TREŚCI	str.
Wstęp.....	4
1. Położenie i krótka charakterystyka gminy.....	5
2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	9
3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami – zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	9
4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	11
5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego.....	19
5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	19
5.1.1. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2030.....	19
5.1.2. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.).....	21
5.1.3. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	22
5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa.....	24
5.2.1 Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku.....	24
5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego	25
5.2.3. Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego.....	28
5.2.4. Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego.....	29
6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.....	30
6.1. Zabytki nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy wpisane do rejestrów zabytków.....	30
6.2. Wykaz zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.....	31
6.3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków.....	33
6.4. Krajobraz kulturowy – obszarowe wpisy do rejestru zabytków (układy urbanistyczne, parki kulturowe, parki krajobrazowe).....	34
6.5. Zabytki archeologiczne.....	34
6.5.1. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków.....	35
6.5.2. Stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej.....	35
6.5.3. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i krótką analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne.....	36
6.5.4. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia	

dla zabytków archeologicznych.....	48
7. Dziedzictwo niematerialne.....	50
8. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego.....	53
8.1. Uwarunkowania wynikające ze <i>Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy</i>	53
8.2. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego gminy.....	55
8.3. Uwarunkowania wynikające z ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.....	56
9. Charakterystyka i ocena stanu zachowania dziedzictwa kulturowego gminy.....	58
10. Obszary największego zagrożenia dla zabytków w gminie.....	62
11. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	64
11.1. Gminna ewidencja zabytków.....	64
11.2. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.....	65
11.3. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków.....	66
11.4. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.....	67
11.5. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.....	67
11.6. Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać do tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych itp.....	68
12. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	72
13. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	73
14. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami	74

Wstęp

Dziedzictwo kulturowe to ważny czynnik życia i działalności każdego człowieka. Stanowi ono dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń, jak również dorobek naszych czasów. Zawiera w sobie wszystkie skutki środowiskowe wynikające z interakcji pomiędzy ludźmi a otoczeniem na przestrzeni dziejów. Dziedzictwo kulturowe jest narodowym dobrem i stanowić winno istotny fragment działalności społeczeństwa obywatelskiego. Jako dzieło człowieka ma charakter uniwersalny lub lokalny. W jednym i drugim przypadku jest predysponowane do odegrania zasadniczej roli w polityce regionalnej państwa oraz działalności samorządowych regionów i subregionów. Muszą one uznać potrzebę ochrony historycznych wartości regionów oraz pielęgnowanie tradycji lokalnych za podstawowy warunek tożsamości społecznej. Dziedzictwo bowiem tworzy i rozwija poczucie narodowej tożsamości i bezpośredniego związku człowieka z krajem, regionem, miejscowością. Dziedzictwo kulturowe jest podstawowym warunkiem trwania społeczności lokalnych, a zarazem stanowi atrakcyjny produkt rynkowy i czynnik rozwoju gospodarczego. Zmieniająca się rzeczywistość społeczna i ekonomiczna oraz wolny rynek gospodarczy stwarzają poważne niebezpieczeństwo dla wszystkich składników dziedzictwa kulturowego. Zatem konieczne jest znalezienie kompromisu pomiędzy kanonami ochrony, a wymogami życia i prawami ekonomii, mając na uwadze, że mieszkańcy gminy są spadkobiercami i depozytariuszami ukształtowanego w długim procesie historycznym dorobku kulturowego poprzednich pokoleń. Należy więc pamiętać, że dziedzictwo kulturowe podlega ochronie i powinno być obejmowane jak najszerszymi formami zabezpieczeń, gdyż właśnie w oparciu o elementy własnego dziedzictwa jednostka identyfikuje się z daną społecznością, jej wartościami i celami, może aktywnie się w niej rozwijać. Wobec tego niezwykle ważne jest rozumienie dziedzictwa i traktowanie dziedzictwa jako wartości nadrzędnej, ponadczasowej, niezależnej od tego, kto był jej twórcą, właścicielem czy opiekunem.

Ochronę zabytków definiuje się jako ogół działań mających na celu zapewnienie zabytkom: trwania *dum mundus durat* (jak długo będzie istniał świat); uczestnictwa w kształtowaniu świadomości indywidualnej i społecznej; wypełniania roli składnika współkształtującego środowisko człowieka. Zabytki są bowiem nie tylko śladem przeszłości, ale także cennym składnikiem kultury współczesnej, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego człowiekowi środowiska jego życia, a ich zachowanie, ochrona i konserwacja jest działaniem

w ważnym interesie publicznym ze względu na znaczenie zabytków w procesie edukacji, humanizacji społeczeństwa, jego kulturowej identyfikacji, wreszcie także znaczenie dla sfery ekonomii i gospodarki.

Ochrona dziedzictwa kulturowego gminy Rzgów związana jest z jego interpretacją oraz efektywnym zarządzaniem jego zasobami zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju. Dziedzictwo bowiem, jako wspólne dobro i czynnik prorozwojowy, ma służyć współczesnym i przyszłym pokoleniom. Konstytucyjny obowiązek ochrony dziedzictwa kulturowego spoczywa na administracji państwa, na samorządzie terytorialnym, na właścicielach lub użytkownikach zasobów oraz na wszystkich uczestnikach procesów społecznych, edukacyjnych, artystycznych, naukowych czy gospodarczych. Dziedzictwo kulturowe gminy jest jej wartością, która zauważona i odpowiednio wyeksponowana w strategiach i planach, może zostać wykorzystana w procesach rozwoju regionalnego.

Program opieki nad zabytkami gminy Rzgów na lata 2025-2028 jest programem dotyczącym realizacji zadań publicznych w zakresie ochrony i kształtowania dziedzictwa kulturowego gminy, określa jego zasoby i podstawowe kierunki działań dla zachowania i poprawy jego stanu zachowania oraz wskazuje prawne uwarunkowania jego ochrony, służąc także szeroko pojętej współpracy między poszczególnymi podmiotami odpowiedzialnymi za obiekty zabytkowe.

Niniejszy dokument jest aktualizacją *Programu opieki nad zabytkami gminy Rzgów na lata 2021-2024* przyjętego Uchwałą Nr 172/21 Rady Gminy Rzgów z dnia 25 marca 2021 r.

1. Położenie i krótka charakterystyka gminy

Gmina wiejska Rzgów położona jest w środkowej części Polski, we wschodniej części województwa wielkopolskiego, w odległości ok. 100 km od jego stolicy, Poznania. Rozlokowana w dolinie Warty, na Nizinie Wielkopolskiej, stanowi jedną z czternastu gmin tworzących powiat koniński, zajmując 6,6 % jego powierzchni, w południowo-zachodniej części. Sieć osadniczą gminy tworzy 21 sołectw: Babia, Barłogi, Błonice, Bobrowo, Bożatki, Branno, Dąbrowica, Goździków, Grabienice, Kowalewek, Kurów, Modła, Osieczka Druga, Osieczka Pierwsza, Rzgów, Sławsk, Świątniki, Witnica, Zarzew, Zarzewek, Zastruże, obejmujących 25 miejscowości. Siedzibą władz samorządowych i lokalnym ośrodkiem handlowo – usługowym jest miejscowość Rzgów, o średniowiecznym rodowodzie, położona w środkowo-zachodniej części gminy, w odległości 16 km

od Konina. Funkcją wiodącą gminy jest rolnictwo. W latach 1975–1998 gmina należała administracyjnie do ówczesnego województwa konińskiego.

Powierzchnia gminy zajmuje obszar 104,7 km², z tego użytki rolne zajmują 71 %, a tereny leśne 20,1 %, położone głównie w północno - wschodniej i środkowej części gminy. Wskaźnik lesistości sytuuje gminę powyżej średniej dla powiatu, która wynosi 16,1 %, a nieco poniżej dla województwa - 25,7 %. Według danych GUS za 2024 r. tereny gminy zamieszkuje 7106 osób, co stanowi 5,5 % ludności powiatu, a gęstość zaludnienia wynosi 68 os./km². Gmina graniczy z jednostkami administracyjnymi należącymi do dwóch powiatów:

- od strony północnej z gminą Golina w powiecie konińskim,
- od południa z gminą Grodziec w powiecie konińskim,
- od południowego wschodu z gminą Rychwał w powiecie konińskim,
- od północnego wschodu z gminą Stare Miasto w powiecie konińskim,
- od zachodu z gminą Zagórów położoną w powiecie słupeckim,
- od północnego-zachodu z gminą Łądek w powiecie słupeckim.

Jednostki osadnicze gminy łączy sieć dróg gminnych o długości ok. 140 km, powiatowych, a także 9,5 km odcinek autostrady A-2, która przecina północną część gminy, z Miejscem Obsługi Podróżnych usytuowanym w Osieczy.

Według regionalizacji geograficznej J. Kondrackiego, obszar gminy leży w granicach makroregionu Nizina Południowowielkopolska, w obrębie mezoregionu Równina Rychwalska. Ukształtowanie powierzchni gminy jest niezbyt zróżnicowane. Rzeźba terenu została wykształcona w okresie zlodowacenia środkowopolskiego i bałtyckiego. Wyróżnia się: dolinę rzeki Warty z licznymi starorzeczami, wyniesione około 77,5 – 80,0 m n.p.m., położoną ok. 1,5 – 2,5 m wyżej niską terasę zalewową, zbocza o spadkach ok. 5 – 15 % we wschodniej części gminy i ok. 2-5 % w części zachodniej oraz rozległą, silnie zwydmioną terasę środkową, wyniesioną ok. 85-96 m n.p.m., a także niewielki fragment terasy wysokiej ok. 98 -110 m n.p.m.

Na terenie gminy znajdują się udokumentowane stanowiska surowców naturalnych. Są to bogate złoża węgla brunatnego, zalegające w centralnej i południowej części gminy, przewidywane do eksploatacji jako odkrywka „Piaski” oraz złoża piasków kwarcowych formierskich „Rumin”, z których 1/5 część zalega w gminie Rzgów, a pozostała w gminie Stare Miasto.

Północne tereny gminy, z licznie występującymi tutaj wałami wydmyowymi, położone wzdłuż koryta rzeki Warty, która płynie dnem Pradoliny Warszawsko – Berlińskiej ze wschodu na zachód, znajdują się w obrębie *Nadwarciańskiego*

Parku Krajobrazowego, obejmującego swym zasięgiem około 20 % gminy Rzgów. Na terenie parku o zróżnicowanym środowisku przyrodniczym bardzo licznie występują rzadko spotykane okazy flory i fauny. Spotkać tutaj można pełną reprezentację fauny charakterystycznej dla niżowej części Polski. Część terenu NPK pokrywa się z obszarem specjalnej ochrony ptaków w sieci NATURA 2000 „Dolina Środkowej Warty”, uwzględnionej w programach CORINE biotopes i ECONET- Polska. Obszar ten jest również ważnym z punktu widzenia ochrony biotopów podmokłych w ramach Konwencji Ramsarskiej.

Badania archeologiczne i pozyskane artefakty potwierdzają, iż tereny gminy były miejscem osadnictwa od czasów prehistorycznych. Rozwój osadnictwa nastąpił na początku naszej ery i koncentrował się w pasie wydm nadwarciańskich, po obu stronach pradoliny. Dokumenty źródłowe sięgają średniowiecza i taką metrykę posiada większość miejscowości w gminie, np. pierwsza wzmianka o Rzgowie pochodzi z XII wieku, umieszczona była w tzw. przywileju lokacyjnym Mieszka Starego. Początkowo miejscowość stanowiła własność książęcą, później cysterskiego klasztoru w Łądzie, a następnie stała się wsią szlachecką. Świątyni wymieniane są w dokumencie z 1145 r., Sławsk wspominany jest w 1291 r., a Grabienice w 1261 r., również Barłogi i Osieczka (1283 r.) posiadają średniowieczną metrykę.

Gmina Rzgów istnieje od 1837 roku. Jej tereny po II rozbiórce Polski w 1793 r. dostały się pod panowanie pruskie, natomiast w 1815 r. znalazły się pod zaborem rosyjskim i administracyjnie należały do guberni kaliskiej w Królestwie Polskim. W czasie I wojny światowej omawiane tereny znalazły się pod okupacją cesarskich Niemiec. W czasie II wojny światowej tereny gminy wcielono do tzw. Okręgu Rzeszy „Kraj Warty”. Hitlerowski najeźdźca represjonował i prześladował mieszkańców gminy, z których wielu straciło życie. Wymordowano obywateli pochodzenia żydowskiego, dla których w 1940 r. utworzono w Rzgowie getto. Po wyzwoleniu spod okupacji hitlerowskiej w styczniu 1945 r. rozpoczął się nowy etap przemian społeczno-gospodarczych w realiach 2 poł. XX w. i pocz. XXI w., a obecnie podejmowane działania podnoszą atrakcyjność gminy dla mieszkańców, turystów i inwestorów.

Warto wspomnieć, iż gmina związana jest z biografią znanych osób, np. w Kowalewku urodziła się w 1849 r., a ochrzczona została w Sławsku Zofia Urbanowska, publicystka i pisarka, która później zamieszkała w Koninie i tamże zmarła w 1939 r. Mieszkańcy Kowalewka utworzyli poświęconą powieściopisarce Izbę Pamięci, w której oprócz zdjęć i dokumentów znajdują się również meble

należące kiedyś do pisarki. Organizowane są też cykliczne imprezy upamiętniające Z. Urbanowską, w tym słynna „Wigilia u Zofii Urbanowskiej”.

W XV w. znany był Marcin ze Sławska, herbu Zaremba, doradca króla Władysława Jagiełły i jego synów, piastujący wiele stanowisk m.in. starosta generalnego Wielkopolski, uczestnik bitwy pod Grunwaldem, gdzie wystawił i poprowadził własną chorągiew rodową. Odbývający się od kilku lat w Sławsku Festiwal Historii i Kultury nosi imię „Marcina ze Sławska herbu Zaremba”.

O przeszłości i dawnych wydarzeniach historycznych tych ziem świadczą też miejsca pamięci i pomniki, które wpisane są nie tylko w świadomość lokalnej społeczności, ale także w krajobraz kulturowy. Należą do nich m. in.:

- pomnik w Kowalewku – Strudze, upamiętniający zamordowaną przez hitlerowców pod koniec II wojny światowej rodzinę Stuczyńskich; również ku czci pomordowanych nazwano plac w centrum Rzgowa imieniem Stuczyńskich,
- w Rzgowie przy Placu Stuczyńskich znajduje się „Pomnik Bohaterom Poległym w Walce o Wolność”,
- w Kowalewku na budynku miejscowego Domu Kultury im. Zofii Urbanowskiej (w stancy OSP) umieszczono tablicę pamiątkową z płaskorzeźbą Z. Urbanowskiej, informującą o miejscu jej urodzenia.

W krajobrazie kulturowym gminy występują też małe obiekty kultowe – kapliczki, figury i krzyże przydrożne, mocno splecione z polską kulturą i obyczajowością, świadczące nie tylko o religijności mieszkańców tego terenu, ale i o bogactwie tutejszej kultury ludowej. Obiekty takie znajdują się m. in. w miejscowościach: Rzgów, Sławsk, Świątniki, Zastruże.

Na terenie gminy spotkać można zanikające już w pejzażu historyczne budownictwo drewniane, stanowiące najbardziej rodzimy element dziedzictwa architektonicznego. Nieliczne już przykłady zabudowy drewnianej są widoczne w miejscowościach: Bożatki, Huta, Rzgów Drugi, Świątniki, Wojciechowo, z dominantą budownictwa sakralnego w Rzgowie.

Specyficzną kategorią miejsc tworzących krajobraz kulturowy są cmentarze, które podlegają ochronie niezależnie od stanu zachowania i bez względu na charakter wyznaniowy, stanowiąc świadectwo wielokulturowości tych ziem. W Sławsku i Grabienicach znajdują się cmentarze rzymskokatolickie. W Rzgowie usytuowany jest również dawny cmentarz choleryczny. Nieczynny cmentarz ewangelicko-augsburski znajduje się w miejscowości Zarzew.

Wykształcony na przestrzeni wieków dorobek kultury materialnej, którego

zasoby przetrwały w gminie do czasów obecnych, również dziedzictwo niematerialne – tradycja, zwyczaje, obrzędy, muzyka ludowa, postaci i zdarzenia historyczne - są wyrazem troski władz samorządowych, aby poznały je kolejne pokolenia, dają również podstawę do kreowania nowych propozycji turystycznych, promocyjnych i generujących wzmacnianie lokalnych więzi społecznych.

2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Nadrzędnym celem *Programu opieki nad zabytkami gminy Rzgów na lata 2025-2028* jest ukierunkowanie działań samorządu gminnego na poprawę stanu zachowania i utrzymania zasobów dziedzictwa kulturowego gminy. Szczegółowe cele wynikają z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Cele te określone zostały następująco:

- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami – zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

1. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym ((Dz. U. z 2024 r., poz. 1465 ze zm.)

Zgodnie z art. 7, ust. 1, pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. spraw kultury, w tym

bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r., poz. 1292 ze zm.), która nakłada na gminę następujące obowiązki i uprawnienia:

- a) prawo utworzenia przez radę gminy (po uprzednim zasięgnięciu opinii konserwatora zabytków) parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (art. 16),
- b) obowiązek uwzględniania w strategii rozwoju gminy, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 18 i 19),
- c) obowiązek uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 20),
- d) obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art. 22, ust. 4),
- e) przyjmowanie zawiadomień o znalezieniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem oraz powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 32, ust. 1, pkt 3 i ust. 2),
- f) przyjmowanie zawiadomień o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym i powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 33, ust. 1 i 2),
- g) sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich i budowlanych przy zabytku, do którego gmina posiada tytuł prawny (art. 71, ust. 1 i 2)
- h) prawo udzielania przez organ stanowiący gminy, na zasadach określonych w podjętych uchwałach, dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków (art. 81),
- i) obowiązek sporządzenia przez wójta gminy na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87, ust. 1).

j) obowiązek sporządzenia i przedstawienia radzie gminy sprawozdania z realizacji programu (art. 87, ust. 5).

4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawarte zostały w szeregu dokumentach:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm.)

Ustawa zasadnicza stanowi fundament systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce. Zgodnie z art. 5, art. 6 ust. 1 Rzeczpospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego, zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju oraz stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju. Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa art. 86 ustawy.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r., poz. 1292 ze zm.)

Ustawa stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w kraju, określa politykę zarządzania zabytkami, wyznacza główne zadania państwa i właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe zapisy określają przedmiot, zakres i formy ochrony i opieki nad zabytkami, zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, formy ochrony zabytków.

Użyte w art. 3 ustawy określenia oznaczają:

- 1) zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;
- 3) zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;
- 4) zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;

- 5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami - instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
- 6) prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
- 7) prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
- 8) roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
- 9) badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
- 10) badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
- 11) badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
- 12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
- 13) historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
- 14) krajobraz kulturowy - postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;
- 15) otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Ochrona zabytków (art. 4) polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi za granicę,
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

W art. 5 zdefiniowane zostało pojęcie opieki nad zabytkami, która sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza zabytku. Polega ona w szczególności na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku wraz z jego otoczeniem w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ze względu na bardzo zróżnicowany charakter obiektów, które mogą być zabytkami, w art. 6 przedstawiono przykładowe wyliczenie z podziałem na zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności: krajobrazami kulturowymi, układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi, dziełami architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego, obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi, cmentarzami, parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni, miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 2) zabytki ruchome będące, w szczególności: dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza

militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiałami bibliotecznymi, instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi, przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności: pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami, relikami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać również nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Ustawa wyróżnia (w art. 7) następujące formy ochrony:

- 1) wpis do rejestru zabytków,
- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- 2) uznanie za pomnik historii,
- 3) utworzenie parku kulturowego,
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Zgodnie z art. 36 ust. 1, pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga:

- 1) prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, w tym prac polegających na usunięciu drzewa lub krzewu z nieruchomości lub jej części będącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni;
- 2) wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
- 3) prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;
- 4) prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;
- 5) prowadzenie badań archeologicznych;
- 6) przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 7) trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem

- ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;
- 8) dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 9) zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;
- 10) umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych w rozumieniu art. 2 pkt 16 b i 16 c ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz napisów, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;
- 11) podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru, z wyłączeniem działań polegających na usuwaniu drzew lub krzewów z terenu nieruchomości lub jej części niebędącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem albo inną formą zaprojektowanej zieleni;
- 12) poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

Przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa można prowadzić prace konserwatorskie i restauratorskie oraz badania konserwatorskie na podstawie pozwolenia wydanego przez ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego.

Tryb wydawania pozwoleń na prace przy zabytkach określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (tekst jednolity: Dz. U. z 2021 r., poz. 81).

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 r., poz. 1465 ze zm.)

Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. spraw kultury, a więc bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2024 r., poz. 54 ze zm.)

Ustawa określa, że przy sporządzaniu prognozy oddziaływania na środowisko należy dokonać analizy i oceny oddziaływania m.in. na obiekty zabytkowe. W przypadku odstąpienia od przeprowadzenia postępowania w sprawie oceny oddziaływania na środowisko, ustawa nakłada obowiązek sprawdzenia, czy decyzja o odstąpieniu uwzględnia obszary mające znaczenie dla dziedzictwa kulturowego.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2024 r., poz. 1478 ze zm.)

Zgodnie z art. 83 a ust. 1 ustawy, zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków - wojewódzki konserwator zabytków. Art. 86 ust. 1a) stanowi, że nie nalicza się opłat za usunięcie drzew lub krzewów, jeżeli usunięcie jest związane z odnową i pielęgnacją drzew rosnących na terenie nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków.

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2024 r., poz. 1130 ze zm.)

Ustawa wprowadza następujące regulacje z zakresu ochrony zabytków:

- a) w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 1 ust. 2 pkt 4),
- b) dla obszaru gminy, z wyłączeniem terenów zamkniętych innych niż ustalone przez ministra właściwego do spraw transportu, rada gminy uchwała plan ogólny gminy; plan ogólny jest aktem prawa miejscowego (art. 13a ust. 1 i ust. 7),
- c) ustalenia planu ogólnego określa się, uwzględniając uwarunkowania rozwoju przestrzennego gminy, w szczególności zabytki objęte formami ochrony, o których mowa w ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami lub ujęte w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków oraz dobra kultury współczesnej (art. 13b pkt 3 lit. j)),
- d) w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego określa się obowiązkowo zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej, a także granice i sposoby zagospodarowania terenów lub obiektów podlegających ochronie na podstawie odrębnych przepisów (art. 15 ust. 2 pkt 4 i 7),
- e) wójt, burmistrz, prezydent miasta zawiadamia na piśmie o podjęciu uchwały

o przystąpieniu do sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego instytucje i organy właściwe do uzgadniania i opiniowania projektu planu, a po sporządzeniu projektu planu uzyskuje uzgodnienie m.in. wojewódzkiego konserwatora zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu (art. 17 pkt 2 i pkt 6 lit. b tiret 8),

f) decyzje o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz decyzje o warunkach zabudowy wydaje się po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków – w odniesieniu do obszarów i obiektów objętych formami ochrony, o których mowa w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków (art. 53 ust. 4 pkt 2 i art. 60 ust. 1).

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2024 r., poz. 1145 ze zm.)

Ustawa określa (w art. 13 ust. 4.), iż pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, stanowiącej własność jednostki samorządu terytorialnego i Skarbu Państwa. Zgodnie z art. 13 ust. 5 sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Zgodnie z art. 29, jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z niej, można nałożyć na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej obiektów zabytkowych. Przy sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, ustaloną cenę obniża się o 50 % (art. 68). Właściwy organ, może za zgodą odpowiednio wojewody, rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę.

Art. 96 ust. 1a stanowi, że w odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, decyzję o podziale nieruchomości wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. Nr z 2024 r., poz. 725 ze zm.)

Art. 5 ust. 1 pkt 7 oraz ust. 2.

Obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz utrzymywać w należytym stanie technicznym i estetycznym, nie dopuszczając do nadmiernego pogorszenia jego właściwości użytkowych i sprawności technicznej, w szczególności w zakresie związanym z wymaganiami ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

Art. 30 ust. 2.

Do zgłoszenia robót budowlanych należy dołączyć, w zależności od potrzeb, pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 30 ust. 7.

Właściwy organ może nałożyć, w drodze decyzji, obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 39 ustawy określa, iż:

- prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia konserwatora zabytków,
- pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków,
- w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów nie wpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w terminie 30 dni od dnia doręczenia; niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.

Art. 67 ust. 1, 2-4.

Jeżeli nieużytkowany lub niewykończony obiekt budowlany nie nadaje się do remontu, odbudowy lub wykończenia, organ nadzoru budowlanego wydaje decyzję nakazującą właścicielowi lub zarządcy rozbiórkę tego obiektu. Przepisu tego nie stosuje się do obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków. W stosunku do obiektów budowlanych niewpisanych do rejestru zabytków,

a objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, decyzję o rozbiórce organ nadzoru budowlanego wydaje po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w terminie 30 dni. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się za uzgodnienie.

Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (Dz. U. z 2023 r., poz. 70 ze zm.)

Na podstawie art. 7 ust.1 pkt 6 grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej, zwolnione są od podatku od nieruchomości.

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w:

- 1) Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 385),
- 2) Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 2393).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 164).

5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

5.1.1. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2030

Strategia rozwoju kapitału społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 przyjęta została Uchwałą Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r.

W dokumencie wskazano konieczność pełniejszego wykorzystania wybranych zasobów i narzędzi z obszaru kultury i dziedzictwa narodowego na poziom kapitału społecznego. Głównym celem *Strategii* jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Cel główny realizowany będzie przez trzy cele szczegółowe, z których cel 2. „Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich” zawiera działania ukierunkowane na wzmocnienie i wykorzystanie potencjału kultury i zasobów dziedzictwa narodowego na rzecz utrwalania wzorców i kompetencji sprzyjających rozwojowi

kapitału społecznego. W ramach tego celu wyróżniono m.in. następujące priorytety:

- 1) ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury,
- 2) digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

Fundamentalnym warunkiem umożliwiającym aktywne uczestnictwo w kulturze jest dostępność szeroko rozumianego dziedzictwa. Z jednej strony, dziedzictwo to wymaga odpowiedniej ochrony i zachowania, z drugiej zaś stanowi potencjał, który należy efektywnie wykorzystać na potrzeby budowania kapitału społecznego, poczucia tożsamości i wspólnoty, a także wzrostu ekonomicznego. Jednym z kluczowych zadań państwa w tym obszarze jest zatem dalsze inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych oraz usprawnianie systemu ochrony zabytków. W tym celu realizowany będzie projekt strategiczny pn. *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*". Głównym celem dokumentu jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. Dwa spośród trzech celów szczegółowych mają wpływ na poziom kapitału społecznego w Polsce. Są to:

- Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego,
- Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa.

Jednym z priorytetowych działań w omawianym obszarze będzie wsparcie zabytków uznanych za Pomniki Historii. Realizowane będą inicjatywy polegające na inwestycjach w zakresie ochrony i zachowania Pomników Historii oraz rozwoju i promocji związanej z nimi oferty turystycznej. Istotne znaczenie wśród krajowych zabytków odgrywają również obiekty o charakterze sakralnym, które cechuje wysoki poziom artystyczny oraz ponadprzeciętne wartości historyczne i naukowe. Projekt strategiczny pn. *Rozwój turystyki kulturowej* obejmie następujące działania dotyczące zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii:

- Dofinansowanie prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach znajdujących się w najgorszym stanie zachowania.

W przypadku szlaków kulturowych inwestycje obejmujące kilka lub kilkanaście zabytków znacząco wpłyną na waloryzację krajobrazu kulturowego, eksponując jego unikalne cechy. Elementem przedsięwzięć z tego obszaru będą również prace remontowe i porządkujące najbliższe otoczenie zabytków, co stanowi istotę planowanego programu wsparcia dla szlaków kulturowych.

- Dofinansowanie projektów wspierających proces upowszechniania

i udostępniania dziedzictwa kulturowego oraz jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami.

Celem tego rodzaju przedsięwzięć będzie zwiększenie zaangażowania społeczności lokalnych w opiekę nad zabytkami i równoległe – wzmocnienie poczucia tożsamości oraz więzi lokalnych składających się na kapitał społeczny. Wsparcie obejmie podmioty zarządzające szlakami kulturowymi i Pomnikami Historii, które podejmą współpracę z lokalnymi organizacjami pozarządowymi oraz samorządami.

Projekt strategiczny pn. *Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej* ma na celu realizację działań związanych z szeroko pojętą cyfryzacją i udostępnianiem zasobów dziedzictwa kulturowego. Zakres projektu obejmuje m.in. następujące działania:

- 1) kontynuacja procesu digitalizacji wszystkich rodzajów zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym zasobów muzealnych, archiwalnych, audiowizualnych, bibliotecznych i zabytkowych w państwowych instytucjach kultury i archiwach;
- 2) systemowe udostępnianie zdigitalizowanych zasobów dziedzictwa kulturowego przez budowę centralnych punktów dostępu do zasobów kultury, nauki i administracji.

5.1.2. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) przyjęta została Uchwałą Nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r.

Zadania powiązane z ochroną dziedzictwa kulturowego uwzględnione zostały w dwóch obszarach:

1. E-państwo. Kierunek interwencji: Budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Projekt strategiczny: *Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej* – kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2. Kapitał ludzki i społeczny. Kierunek interwencji: Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego. Działania do 2030 r.:

- ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocniania kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty, inwestycje w dziedzictwo narodowe, (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytków, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO,
- wzmocnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

5.1.3. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026 przyjęty został Uchwałą Nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 r. (M.P. z 2023 r., poz. 1470). Dokument ma na celu realizację przepisu art. 84 ustawy z dnia 23 lipca z 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jest głównym dokumentem strategicznym niezbędnym do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zainicjowanym i opracowanym przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

W programie dokonano diagnozy stanu ochrony zabytków w Polsce, wskazano zagrożenia wynikające z intensyfikacji procesów budowlanych, modernizacyjnych czy adaptacyjnych co jest efektem ciągłego rozwoju Polski jak również zmian klimatycznych oraz toczącej się za wschodnią granicą wojny. Uznano, że istnieje konieczność przyspieszenia postępowań administracyjnych w zakresie decyzji odnośnie praw do konkretnego zabytku lub obszaru chronionego wokół niego.

Głównym celem tego programu jest zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce. Ten cel będzie realizowany przez trzy punkty. Pierwszy punkt to weryfikacja wybranych zasobów zabytków, drugi punkt to wzmocnienie potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków, a trzeci to edukacja i partycypacja.

Program ma na celu zapewnienie efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych czy zwiększenie zastosowania nowych technologii.

Najważniejsze cele programu:

1. Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:

- model i system wartościowania zabytków;
- plany zarządzania dla pomników historii;
- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
- system bezpieczeństwa zabytków;
- projektowanie konserwatorskie.

2. Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:

- cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
- opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

3. Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:

- wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
- digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
- rozwój portalu zabytek.pl.

4. Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:

- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
- kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;
- wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.

5. Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:

- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
- warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
- wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
- inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa

5.2.1. Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku

Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku przyjęta została przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr XVI/287/2020 z dnia 27 stycznia 2020 r.

Wśród kluczowych wyzwań dla Wielkopolski wymieniono „Przeciwdziałanie dezintegracji społecznej i utracie regionalnej tożsamości, rozwijanie kapitału społecznego i kulturowego”. Samorząd Województwa przyjął następującą wizję rozwoju województwa wielkopolskiego: „Wielkopolska w 2030 roku to region przodujący w kraju, liczący się w Europie i szanujący jej uniwersalne wartości, świadomy swojego dziedzictwa przyrodniczego i cywilizacyjnego, spójny, zrównoważony i dostępny terytorialnie, otwarty na nowe idee i ludzi, silny nowoczesną gospodarką, aspiracjami i wiedzą swoich mieszkańców, zapewniający im bardzo dobre warunki życia, pracy i wypoczynku na całym obszarze województwa.”

Istotę działań samorządu regionalnego i podstawowe funkcje do spełnienia precyzuje jego misja: „Samorząd Województwa umacnia krajową i europejską pozycję Wielkopolski, rozwija jej potencjał społeczny i gospodarczy, podnosi poziom życia mieszkańców oraz dba o środowisko przyrodnicze i dziedzictwo kulturowe regionu dla dobra jego obecnych i przyszłych pokoleń w myśl zasad zrównoważonego rozwoju.”

Wyróżniono cztery cele strategiczne, a w ich obrębie jedenaście celów operacyjnych, które realizowane będą przez kierunki interwencji. Dla celu „Rozwój kapitału społecznego i kulturowego regionu” kluczowym kierunkiem interwencji będzie wzmacnianie potencjału kulturowego i infrastruktury kultury. Dla zachowania tradycji i tożsamości kulturowej mieszkańców, odbudowy i utrzymania materialnego dorobku kultury i dziedzictwa regionu, atrakcyjności inwestycyjnej i turystycznej województwa niezbędne jest wsparcie inwestycji w obszarze kultury. Spośród identyfikowanych w tym zakresie potrzeb wymieniono rozwój wielkopolskich instytucji kultury oraz rozwój i promocję produktów turystyki kulturowej ze szczególnym uwzględnieniem Szlaku Piastowskiego.

5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego wraz z Planem zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego Poznania uchwalony został przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr V/70/19 z dnia 25 marca 2019 r. (Dz. Urz. Województwa Wielkopolskiego z 2019 r., poz. 4021).

W rozdz. II. „Synteza uwarunkowań zagospodarowania przestrzennego województwa”, pkt. 3.3. „Dziedzictwo kulturowe” przedstawiono krótką historię osadnictwa, najcenniejsze obszary i obiekty nieruchomości, zabytki archeologiczne, obszary o wysokich wartościach kulturowych, obiekty kultu religijnego, miejsca pamięci narodowej, elementy dziedzictwa niematerialnego, szlaki kulturowe.

Podkreślono konieczność podjęcia działań na rzecz kompleksowej ochrony terenów najcenniejszych pod względem przyrodniczym i kulturowym oraz kształtowania harmonijnego krajobrazu na całym obszarze województwa.

W rozdz. IV. „Cele polityki przestrzennej” określono osiem celów polityki przestrzennej, w tym cel 4. odnoszący się do ochrony dziedzictwa kulturowego „Ochrona potencjału kulturowego i krajobrazu oraz rozwój konkurencyjnych form turystyki i rekreacji”. Dla przyjętych celów polityki przestrzennej określone zostały kierunki zagospodarowania przestrzennego oraz działania służące osiągnięciu docelowej struktury funkcjonalno-przestrzennej.

I. W zakresie wzmocnienia tożsamości narodowej i regionalnej:

1] Kształtowanie głównego obszaru kulturotwórczego poprzez m.in.:

- a) wzmocnienie i wdrażanie działań ochronnych dla obiektów związanych ze Szlakiem Piastowskim, ukierunkowanych na zachowanie ich historycznych wartości i krajobrazu w ich otoczeniu,
- b) wyznaczenie lokalnych tematycznych tras turystycznych promujących dziedzictwo kulturowe Szlaku Piastowskiego;

2] Zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego poprzez m.in.:

a) ochronę obiektów cennych kulturowo, w tym:

- obejmowanie obiektów wyższymi formami ochrony prawnej,
- realizację nowych wpisów do rejestru i ewidencji zabytków,
- modernizację obiektów zabytkowych, w tym adaptowanie i przystosowywanie ich do nowych funkcji m.in. na cele instytucji kultury i obsługi ruchu turystycznego,
- tworzenie skansenów oraz przenoszenie do nich najbardziej wartościowych

obiektów architektury wiejskiej, którym nie można zapewnić ochrony w miejscach ich lokalizacji,

b) ochronę przestrzeni miast i wsi, w tym:

- wyznaczanie obszarów o zachowanych wartościach kulturowych i określanie potrzeb ich odnowy, w tym w szczególności historycznych centrów miast, obszarów przemysłowych, powojaskowych, historycznego rozplanowania miejscowości,

- identyfikowanie obszarów zdegradowanych i obejmowanie ich działaniami planistycznymi w postaci programów rewitalizacji lub planów odnowy miejscowości,

- działania rewaloryzacyjne zachowujące charakterystyczne dla przestrzeni miejskiej i wiejskiej obszary i obiekty decydujące o ich tożsamości i specyfice miejsca, w tym również obszarów o zachowanych wartościach kulturowo-przyrodniczych, m.in. parków rezydencjonalnych, parków miejskich, ogrodów, cmentarzy,

c) ochronę obszarów cennych kulturowo, w tym:

- tworzenie parków kulturowych,

- wpisanie obszarów cennych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO,

d) rozwój działalności kulturalnej promującej tradycje, obrzędy, rzemiosło, stroje, muzykę czy tradycyjną kuchnię grup regionalnych;

3] Poprawa jakości przestrzeni kulturowej i krajobrazu poprzez m.in.:

a) w obrębie obszarów zachowania tożsamości miejsca lokalizacji obiektów cennych kulturowo:

- wyznaczanie stref ochrony konserwatorskiej dla obiektów wraz z ich otoczeniem (przedpola ekspozycji widokowej oraz osie widokowe na obiekty),

- tworzenie stref ochronnych dla obiektów archeologicznych, szczególnie tych o własnej formie krajobrazowej, z określeniem zasad inwestowania,

- określanie parametrów nowej zabudowy w otoczeniu obiektów cennych kulturowo, a w szczególności na przedpolach ekspozycji oraz na przebiegu osi widokowych, w tym zasad podziału terenu, linii zabudowy, intensywności zabudowy, gabarytów nowych obiektów w sposób zapewniający właściwe wyeksponowanie obiektów zabytkowych oraz podkreślających lub eksponujących ich walory architektoniczne, estetyczne i krajobrazowe,

- określanie miejsc lokalizacji i parametrów małej architektury, ogrodzeń, reklam w otoczeniu obiektów cennych kulturowo,

- zachowanie lub odtwarzanie historycznych struktur kompozycji urbanistycznej

w otoczeniu obiektów i obszarów cennych kulturowo, w tym m.in. układu komunikacyjnego, systemu przestrzeni publicznych, kompozycji zieleni, linii zabudowy,

- określenie terenów zachowania istniejących lub odtwarzania historycznie ukształtowanych kompozycji zieleni z uwzględnieniem pierwotnie nasadzonych gatunków,

b) w obrębie obszarów ochrony i zachowania historycznej specyfiki przestrzeni miast i wsi:

- wyznaczanie stref ochrony konserwatorskiej obejmujących cenne kulturowo przestrzenie miast i wsi wraz z ich otoczeniem (przedpola ekspozycji widokowej oraz osie widokowe na charakterystyczne dla przestrzeni miast elementy krystalizujące kompozycje urbanistyczne, m.in. dominanty architektoniczne lub przestrzenne, wnętrza urbanistyczne, ciągi alei, zieleń komponowana),

- wprowadzanie ograniczeń dla nowej zabudowy wynikających z konieczności zachowania historycznych relacji wysokościowych, rozplanowania dominant (zapewnienie ekspozycji wież np. kościołów, ratuszy), ukształtowania dachów, układów zieleni, osi kompozycyjnych, gabarytów i gęstości zabudowy,

- zachowanie lub odtwarzanie przebiegów głównych historycznych traktów komunikacyjnych z uwzględnieniem charakteru zabudowy w pierzejach,

- określanie miejsc lokalizacji i parametrów małej architektury, ogrodzeń, reklam, ekranów akustycznych, w tym również miejsc zakazu ich lokalizowania,

- określanie terenów zachowania istniejącej lub odtwarzania historycznie ukształtowanych kompozycji zieleni,

c) w obrębie obszarów ochrony i zachowania specyfiki krajobrazu obszarów cennych kulturowo, w tym krajobrazu wiejskiego:

- wyznaczanie stref ochrony krajobrazu obejmujących specyficzne elementy przestrzeni, w tym przedpola ekspozycji widokowej oraz osie widokowe na obiekty charakterystyczne dla specyfiki krajobrazu (obiekty budowlane, obiekty przyrodnicze, obiekty archeologiczne o własnej formie krajobrazowej),

- zachowanie charakterystycznego rozplanowania jednostek osadniczych,

- zachowanie historycznych cech zabudowy regionalnej,

- zachowanie charakterystycznej, historycznej małej architektury, w tym kapliczek i krzyży przydrożnych,

4] Rozwój instytucjonalnej działalności kulturalnej poprzez m.in.:

a) podnoszenie jakości usług kulturalnych w istniejących instytucjach kultury, w tym wspieranie nowych inicjatyw promujących dziedzictwo kultury materialnej

i niematerialnej,

b) wspieranie lokalnej działalności kulturalnej tworzonej w oparciu o specyficzne, lokalne zasoby dziedzictwa kulturowego, w tym niematerialnego m.in. poprzez:

- organizację izb pamięci, muzeów,
- wytyczanie lokalnych szlaków turystyki kulturowej,
- tworzenie zespołów ludowych i grup kultywujących obrzędy ludowe i umiejętności związane z wytwarzaniem lub użytkowaniem tradycyjnych instrumentów muzycznych i rękodzieła oraz posługiwaniem się językiem regionalnym.

II. W zakresie rozwoju zróżnicowanych form turystyki i rekreacji:

1] Zwiększenie atrakcyjności obszarów wizerunkowych dla rozwoju zróżnicowanych form turystyki poprzez m.in.:

- a) efektywną ochronę, ekspozycję i organizację zasobów kulturowych, przyrodniczych i krajobrazowych,
- b) podnoszenie jakości, innowacyjności i konkurencyjności ofert turystycznych,
- c) poprawę estetyki miast i wsi, w tym szczególnie obiektów o funkcjach turystycznych,
- d) promowanie lokalnej kultury – tradycji i zwyczajów wielkopolskiej wsi oraz kuchni regionalnej,
- e) rozwój preferowanych specjalizacji turystyki kulturowej, krajoznawczej, biznesowej i wypoczynkowej w poszczególnych gminach.

2] Rozwój turystyki kulturowej o znaczeniu międzynarodowym i krajowym.

5.2.3. Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego

Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2021-2024 przyjęty został Uchwałą Nr XXXVII/714/21 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 20 grudnia 2021 r. (Dz. Urz. Województwa Wielkopolskiego z 2022 r., poz. 58).

Głównym celem *Programu* jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami oraz dbałość o materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe regionu dla dobra jego obecnych oraz przyszłych pokoleń.

W przyjętym dokumencie określono 5 celów szczegółowych, którym przyporządkowano kierunki działań:

Cel szczegółowy 1. Zahamowanie procesów degradacji zabytków, poprawa ich stanu zachowania oraz optymalizacja skuteczności systemu ochrony dziedzictwa

materialnego województwa wielkopolskiego

Kierunki działań: podjęcie działań mających na celu poprawę stanu zachowania zabytków, wspieranie ochrony zabytków archeologicznych, popularyzowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, monitoring i aktualizacja uregulowań prawnych oraz dokumentów strategicznych i planistycznych w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

Cel szczegółowy 2. Budowanie tożsamości regionalnej i narodowej oraz świadomości społecznej mieszkańców Wielkopolski w oparciu o wartości dziedzictwa kulturowego

Kierunki działań: wspieranie programów i projektów edukacyjnych popularyzujących dziedzictwo kulturowe, wspieranie inicjatyw związanych z upamiętnianiem Powstania Wielkopolskiego, popularyzacja i upowszechnianie wiedzy na jego temat.

Cel szczegółowy 3. Włączenie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego w rozwój społeczny, kulturowy i ekonomiczny województwa

Kierunki działań: wsparcie zagospodarowania, adaptacji i wykorzystania zabytków i dziedzictwa niematerialnego na cele kulturalne, turystyczne lub społeczne, wzmocnienie działań związanych z rozwojem usług turystycznych, wspieranie dawnych rzemiosł, ginących zawodów i form twórczości charakterystycznych dla województwa.

Cel szczegółowy 4. Rozwijanie przedsięwzięć ułatwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

Kierunki działań: włączanie zabytków w procesy gospodarcze, włączanie cyfryzacji do ochrony i opieki nad zabytkami.

Cel szczegółowy 5. Podejmowanie i określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych

Kierunki działań: udostępnianie obiektów zabytkowych, wskazywanie potencjalnych źródeł finansowania.

5.2.4. Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego

Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego przyjęty został przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr LI/1000/23 z dnia 27 marca 2023 r. Audyt krajobrazowy jest narzędziem polityki przestrzennej w zakresie krajobrazu ukierunkowanym na jego ochronę, gospodarkę i planowanie. Dokument stanowi podstawę do podejmowania działań w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu w procesie planowania i zagospodarowania

przestrzennego, poprzez uwzględnienie wniosków i rekomendacji w dokumentach planistycznych szczebla regionalnego i lokalnego.

Charakteryzując krajobraz województwa wielkopolskiego podkreślono, iż obok zasobów przyrodniczych elementem wyróżniającym się i mającym wpływ na charakter krajobrazu jest dziedzictwo kulturowe, będące obrazem historii rozwoju przestrzennego regionu. Szczególne znaczenie ma architektura sakralna. Kościoły i klasztory są niezwykle ważnym elementem krajobrazu Wielkopolski, gdyż ich wysokie wieże i duże bryły klasztorów stanowią często element dominujący w przestrzeni miast i wsi.

Szczególnym elementem wielkopolskiego krajobrazu są także liczne obiekty architektury rezydencjonalnej – zamkowej, dworskiej i pałacowej oraz folwarcznej. Obiektom tym zazwyczaj towarzyszą parki, które bardzo często stanowią wyróżniki krajobrazowe, którym historycznie podporządkowany był krajobraz kulturowy i do dziś mają wartości estetyczne, kompozycyjne i historyczne. Stanowią często jedyne skupiska zieleni wysokiej w danej okolicy.

Istotnym elementem wyróżniającym się w krajobrazie są także zabytkowe cmentarze, które odgrywają podobną rolę jak parki rezydencjonalne, gdyż zachowany stary drzewostan, charakterystyczny dla cmentarzy jest elementem dobrze postrzeganym w przestrzeni zarówno miast i wsi. Zieleni cmentarna jest elementem szczególnie rozpoznawalnym w mniejszych miejscowościach, gdzie cmentarze często były zakładane na ich obrzeżach i do dziś stanowią specyficzny element panoramy tych miejscowości.

Specyfiką Wielkopolski jest gęsta sieć osadnicza, która wyróżnia się miastami i wsiami o dobrze zachowanych, historycznie ukształtowanych układach przestrzennych – urbanistycznych i ruralistycznych z dużym nasyceniem zabudowy o walorach zabytkowych, w tym obiektów usług publicznych, mieszkaniowych, a także przemysłowych.

Cechą charakterystyczną wielkopolskiej przestrzeni są również zabytkowe wiatraki, których najwięcej zachowało się w południowej Wielkopolsce, a także aleje drzew i pasy zadrzewień śródpolnych.

6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

6.1. Zabytki nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy wpisane do rejestru zabytków

Do najcenniejszych zabytków na terenie gminy wpisanych do rejestru zabytków należą:

GRABIENICE

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. KATARZYNY, mur., 1597 r., przebud. 1793 r., 1858 r.
Rejestr zabytków Nr A-164/1031 z dnia 12.03.1970 r.

RZGÓW

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. JAKUBA APOSTOŁA, drewn., XVI w., dobud. kaplicy św.
Anny ok. 1600 r., wieża 1790 r.
Rejestr zabytków Nr A-75/58 z dnia 5.02.1965 r.

SŁAWSK

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. WAWRZYŃCA, 1614 r., wieża 1765 r., przebud. 1864-
1869 r., 1900 r., 1929 r.

Rejestr zabytków Nr A-166/1033 z dnia 12.03.1970 r.

CMENTARZ KATOLICKI, ok. poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A- 480/221 z dnia 20.07. 1992 r.

ZESPÓŁ DWORSKI; dwór nr 81, mur., 1768 r., rozbud. ok. poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A- 529/270 z dnia 28.03.1997 r.

DOM NR 57, drewn., ok. 1870 r.

Rejestr zabytków Nr A- 392/134 z dnia 18.11.1986 r.

W rejestrze zabytków figuruje również drewniany dom nr 78 a w miejscowości
Świątniki (rej. zab. nr A-390/132 z dnia 18.11.1986 r.), nieistniejący, wymagający
wykreślenia z tegoż rejestru.

**6.2. Wykaz zabytków nieruchomości znajdujących się w gminnej ewidencji
zabytków****BOBROWO**

DOM NR 25, drewn., XIX/XX w.

BOŻATKI

DOM NR 39, drewn., XIX/XX w.

GRABIENICE

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. KATARZYNY:

a. kościół, mur., 1597 r., przebud. 1793 r., 1858 r.,

b. dzwonnica, mur., ok. 1860 r.,

c. ogrodzenie z bramami, mur., k. XIX w.,

d. plebania nr 5, mur., k. XIX w.

CMENTARZ KATOLICKI, 3 ćw. XIX w.

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór nr 69, mur., 1896 r.,

- b. rządcówka nr 66, mur., k. XIX w.,
- c. spichlerz, mur., k. XIX w.

RZGÓW

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. JAKUBA APOSTOŁA, ul. Zagórska:

- a. kościół, drewn., XVI w., dobudowa kaplicy św. Anny ok. 1600 r., wieża 1790 r.,
- b. dzwonnica, drewn., ok. 1870, rekonstrukcja l. 40 XX w.,
- c. ogrodzenie z bramą, mur., 2 poł. XIX w.,
- d. plebania nr 5, mur., 2 poł. XIX w.

KAPLICZKA, ul. Konińska, mur., k. XIX w., odbud. 1947 r.

CMENTARZ KATOLICKI, ul. Targowa, 1883 r.

CMENTARZ CHOLERYCZNY, 1 poł. XIX w.

pl. Stuczyńskich

DOM NR 6, mur., 1931 r.

DOM NR 9, mur., 1 ćw. XX w.

DOM NR 15, mur., mur., 1 ćw. XX w.

RZGÓW DRUGI

DOM NR 34, drewn., 1910 r.

SŁAWSK

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. WAWRZYŃCA, ul. Konińska:

- a. kościół, 1614 r., wieża 1765 r., przebud. 1864-1869 r., 1900 r., 1929 r.,
- b. dzwonnica, mur.-kam., 1864 r.,
- c. ogrodzenie z bramą, mur., 2 poł. XIX w.,
- d. plebania nr 76, mur., 1870 r.

KAPLICZKA, mur., 1906 r.

ZESPÓŁ CMENTARZA KATOLICKIEGO:

- a. cmentarz, ok. poł. XIX w.,
- b. brama z ogrodzeniem, mur., 2 poł. XIX w.

ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY: ul. Konińska:

- a. dwór nr 81, mur., 1768 r., rozbud. ok. poł. XIX w.,
- b. brama, mur., k. XIX w.,
- c. obora, mur., k. XIX w.,
- d. spichlerz, mur., k. XIX w.,
- e. ośmiorak nr 70, mur. pocz. XX w.

DOM NR 57, drewn., ok. 1870 r.

ŚWIĄTNIKI

KAPLICZKA, mur., 1946 r.

MŁYN w zagrodzie nr 31, mur., 1903-1905 r., rozbud. 1923 r.

DOM NR 41, drewn., k. XIX w.

DOM NR 61, drewn., 1875 r.

ZAGRODA NR 80/81:

a. dom, drewn., 1835 r.,

b. stodoła, drewn., ok. poł. XIX w.

WOJCIECHOWO

ZAGRODA NR 7:

a. dom, drewn., k. XIX w.,

b. stodoła, drewn., pocz. XX w.

ZARZEW

CMENTARZ EWANGELICKO-AUGSBURSKI, ok. poł. XIX w.

ZASTRUŻE

KAPLICZKA, mur., 1946 r.

DWÓR, nr 24, mur., ok. poł. XIX w.

DOM NR 35, mur., 1932 r.

6.3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie gminy Rzgów stanowią wyposażenie i wystrój obiektów sakralnych.

Wyposażenie kościoła par. p.w. św. Katarzyny w Grabienicach wpisane zostało do rejestru zabytków pod nr B-89/35 decyzją z dnia 23 sierpnia 1990 r. (19 pozycji). W skład wyposażenia wchodzi m.in. barokowe ołtarze z 2 poł. XVIII w., główny i boczny południowy, gotycka chrzcielnica, ambona z przełomu XVIII i XIX w., barokowe rzeźby, renesansowa tablica fundacyjna, stalle, ławki, konfesjonał.

Wyposażenie kościoła parafialnego p.w. św. Jakuba Apostoła w Rzgowie wpisane zostało do rejestru zabytków pod nr B-56/17 decyzją z dnia 4 marca 1986 r. (45 poz.). W skład wyposażenia wchodzi m.in. barokowy ołtarz główny i dwa boczne z 1 poł. XVIII w. z rzeźbami i obrazami, ołtarz w kaplicy, XVIII-wieczne ambona i chrzcielnica, krucyfiksy, obrazy Drogi Krzyżowej z k. XIX w.

Decyzją z dnia 29 maja 1971 r. pod nr B/83 do rejestru zabytków wpisana została renesansowa polichromia z XVI w. pierwotnie w pomieszczeniu magazynowym kościoła par. p.w. św. Jakuba Apostoła w Rzgowie (wtórnie użyte deski z wcześniejszego kościoła), obecnie eksponowana w Muzeum Okręgowym w Koninie.

Elementy wyposażenia kościoła parafialnego p.w. św. Wawrzyńca w Sławsku wpisane zostały do rejestru zabytków pod nr B-88/34 z dnia 23 sierpnia 1990 r. (17 poz.). Wyposażenie wnętrza kościoła pochodzi głównie z XVIII w. Stanowią je barokowe ołtarze, główny i dwa boczne z obrazami i rzeźbami, rokokowa ambona, chrzcielnica z przełomu XVIII i XIX w. Do rejestru zabytków pod nr B-54/15 decyzją z dnia 7 stycznia 1986 r. wpisany został również barokowy portret trumienny Sabiny Anny Racięckiej, malowany na blasze.

6.4. Krajobraz kulturowy – obszarowe wpisy do rejestru zabytków (układy urbanistyczne, parki kulturowe, parki krajobrazowe)

Na terenie gminy Rzgów nie występują układy urbanistyczne i ruralistyczne wpisane do rejestru zabytków. Nie utworzono również parków kulturowych.

6.5. Zabytki archeologiczne

Zabytki archeologiczne są częścią dziedzictwa kulturowego. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U. 96.120.564 z dnia 9 października 1996 r.) uznaje je jako źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych”. Zgodnie z definicją zastosowaną w ustawie o ochronie i opiece nad zabytkami zabytek archeologiczny, to zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów lub zabytek ruchomy, będący tym wytworem (art. 3 pkt 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Dziedzictwo archeologiczne jest bogactwem kulturowym pozostawionym nam przez przeszłe pokolenia ludzkości, które zamieszkiwały dawniej naszą planetę. Składają się na nie wszelkie materialne ślady ludzkiej egzystencji pozostawione na ziemi, pod ziemią czy w wodzie. Mogą one mieć postać opuszczonych budowli i ich pozostałości, urządzeń osadniczych (np. palenisk, pieców garncarskich, studni, jam zasobowych), cmentarzysk, pól bitewnych, miejsc kultu i warstw ziemi powstałych w wyniku działalności z wszelkimi przedmiotami z nimi związanymi. Źródła archeologiczne stanowią nieodnawialny depozyt przekazany nam przez przeszłe pokolenia, depozyt, który jesteśmy zobowiązani chronić, mądrze i oszczędnie wykorzystywać i w możliwie jak

najmniej uszczuplonym stanie przekazać przyszłym pokoleniom. Zachowanie dziedzictwa archeologicznego jest ważne dla wszystkich: dla naukowców (archeologów), którzy badając je odtwarzają przeszłość; dla turystów, którzy czerpią wrażenia kontaktu z przeszłością odwiedzając udostępnione do zwiedzania stanowiska archeologiczne; dla młodzieży szkolnej, która zyskuje zrozumienie dziejów ludzkości odwiedzając wystawy muzealne; dla wszystkich, którym dziedzictwo archeologiczne dostarcza odczucia posiadania głębokich korzeni naszej obecnej z dziedzictwa archeologicznego czerpią poczucie swojej tożsamości kulturowej i związku emocjonalnego z danym miejscem lub regionem.

6.5.1. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

Gródek stożkowaty w miejscowości Bartogi wpisany do rejestru zabytków województwa konińskiego pod nr rej. Aa-1/92 decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Koninie z dnia 06.07.1992 r., L.dz. Kl.III-5336-6/92 przepisany do rejestru zabytków województwa wielkopolskiego pod nr 22/Włkp/C z dnia 26.11.2007 r.

6.5.2. Stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej

Na terenie gminy Rzgów znajdują się dwa udokumentowane stanowiska o własnej formie krajobrazowej:

- 1) wymienione wyżej grodzisko stożkowate w Bartogach (nazwa lokalna to „Góra Mszalna”) położone wśród podmokłych łąk doliny Warty, na wschodnim brzegu Strugi Zakrzewskiej, ma wysokość około 2 m i średnicę przy podstawie około 31 m. Otoczony jest fosą o szerokości 4 m połączoną ze Strugą. W okresie międzywojennym zostało częściowo zniwelowane, a z uzyskanej ziemi usypano groblę na łące. Na podstawie badań sondażowych przeprowadzonych przez Muzeum Okręgowe w Koninie w 1981 r. grodzisko wydatowano na 2 poł. XIII – XIV wiek. Ustalono, że grodzisko było zamieszkiwane przez dłuższy czas i uległo spaleni.
- 2) pozostałości dworu w Sławsku pochodzą z okresu nowożytnego i usytuowane są w nad rzeką Wartą. W pobliżu stanowiska odkryto również most (pale drewniane przyczółka) datowany na ten sam okres.

Natomiast z danych archiwalnych wiemy również o istnieniu grodziska stożkowatego w Grabienicach. Niestety został on całkowicie zniszczony w latach 30. XX w.

6.5.3. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i krótką analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne

Obszar gminy Rzgów został rozpoznany archeologicznie w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP) w latach 70., 80. i 90. XX wieku. AZP to program badawczy obejmujący swym zasięgiem terytorium całej Polski. Pozwala na dokładne rozpoznanie zasobów archeologicznych. W swych założeniach obejmuje bowiem kilka etapów badawczych: 1. kwerendę archiwalną w muzeach, instytucjach publicznych i publikacjach, 2. badania powierzchniowe.

Należy jednak pamiętać, że baza danych AZP jest bazą otwartą. Dołączane są do niej ciągle nowe informacje pochodzące z kolejnych badań czy też weryfikacji badań wcześniejszych. W związku z powyższym dokumentacja stanowisk archeologicznych utworzona metodą AZP jest źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie.

Dotychczas na omawianym terenie zewidencjonowano następujące stanowiska archeologiczne przedstawione w tabeli poniżej:

Obszar AZP	Nr stan na obsz.	Nr stan w miejsc.	Miejscowość	Uwagi
057-038	38	7	Dąbrowica	
057-038	39	9	Barłogi	
057-038	40	8	Barłogi	
057-038	41	7	Barłogi	
057-038	42	4	Barłogi	
057-038	43	3	Barłogi	
057-038	44	5	Barłogi	
057-038	45	6	Barłogi	
057-038	46	10	Barłogi	
057-038	47	2	Barłogi	Gródek stożkowaty w miejscowości Barłogi wpisany do rejestru zabytków województwa konińskiego pod nr rej. Aa-1/92 decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Koninie z dnia 06.07.1992 r., L.dz. KI.III-5336-6/92 przepisany do rejestru zabytków województwa wielkopolskiego pod nr

				22/Wkp/C w dniu 26.11.2007 r.
057-038	48	6	Babia	
057-038	48	6	Babia	
057-038	49	5	Babia	
057-038	49	5	Babia	
057-038	50	4	Bartogi	
057-038	51	1	Bartogi	
057-039	29	1	Sławsk	
057-039	30	2	Sławsk	
057-039	31	3	Sławsk	
057-039	32	1	Osieczka Pierwsza	
057-039	33	2	Osieczka Pierwsza	
057-039	34	3	Osieczka Pierwsza	
057-039	35	4	Osieczka Pierwsza	
057-039	36	5	Osieczka Pierwsza	
057-039	37	6	Osieczka Pierwsza	
057-039	38	7	Osieczka Druga	
057-039	39	8	Osieczka Pierwsza	
057-039	40	9	Osieczka Pierwsza	
057-039	41	10	Osieczka Pierwsza	
057-039	42	11	Osieczka Druga	
057-039	42	11	Osieczka Druga	
057-039	43	12	Osieczka Druga	
057-039	44	1	Babia	
057-039	45	2	Babia	
057-039	46	3	Babia	
057-039	47	4	Sławsk	
057-039	48	5	Sławsk	
057-039	49	6	Sławsk	
057-039	50	7	Sławsk	
057-039	51	8	Sławsk	

057-039	52	9	Sławsk	
057-039	53	10	Sławsk	
057-039	53	10	Sławsk	
057-039	54	11	Sławsk	
057-039	55	1	Branno	
057-039	66	17	Osieczka Druga	
057-039	67	18	Osieczka Druga	
057-039	68	19	Osieczka Druga	
057-039	69	20	Osieczka Druga	
057-039	70	21	Osieczka Pierwsza	
057-039	71	22	Osieczka Pierwsza	
057-039	72	23	Osieczka Pierwsza	
058-038	13	1	Goździków	
058-038	14	2	Goździków	
058-038	15	3	Goździków	
058-038	16	4	Goździków	
058-038	17	1	Świątniki	
058-038	18	2	Świątniki	
058-038	19	3	Świątniki	
058-038	20	4	Świątniki	
058-038	21	5	Świątniki	
058-038	22	6	Świątniki	
058-038	23	7	Świątniki	
058-038	24	2	Bożatki	
058-038	25	3	Bożatki	
058-038	26	4	Bożatki	
058-038	27	5	Bożatki	
058-038	28	6	Bożatki	
058-038	29	7	Bożatki	
058-038	30	1,1A	Dąbrowica	
058-038	31	2	Dąbrowica	

058-038	32	3	Dąbrowica	
058-038	33	4	Dąbrowica	
058-038	34	5	Dąbrowica	
058-038	35	1	Modła	
058-038	36	2	Modła	
058-038	37	3	Modła	
058-038	38	4	Modła	
058-038	39	5	Modła	
058-038	40	6	Modła	
058-038	41	1	Zastruże	
058-038	42	2	Zastruże	
058-038	43	3	Zastruże	
058-038	44	4	Zastruże	
058-038	45	6	Zastruże	
058-038	46	7	Zastruże	
058-038	47	1	Rzgów	
058-038	48	2	Rzgów	
058-038	49	3	Rzgów	
058-038	50	4	Rzgów	
058-038	51	5	Rzgów	
058-038	52	6	Rzgów	
058-038	53	7	Rzgów	
058-038	54	8	Rzgów	
058-038	55	9	Rzgów	
058-038	56	10	Rzgów	
058-038	57	11	Rzgów	
058-038	58	12	Rzgów	
058-038	59	1	Grabienice	
058-038	60	2	Grabienice	
058-038	61	3	Grabienice	
058-038	62	4	Grabienice	
058-038	63	5	Grabienice	
058-038	64	6	Grabienice	
058-038	65	7	Grabienice	
058-038	66	1	Bionice	

058-038	67	2	Błonica	
058-038	68	6	Dąbrowica	
058-039	79	1	Kowalewek	
058-039	80	2	Kowalewek	
058-039	81	3	Kowalewek	
058-039	82	4	Kowalewek	
058-039	83	5	Kowalewek	
058-039	84	6	Kowalewek	
058-039	85	13	Zarzewek	
058-039	86	14	Osiecza Druga	
058-039	87	15	Osiecza Druga	
058-039	88	16	Osiecza Pierwsza	
058-039	89	1	Zarzewek	
058-039	90	1	Zarzewek	
058-039	91	2	Zarzewek	
058-039	92	3	Zarzew	
058-039	93	4	Zarzew	
058-039	94	5	Zarzew	
058-039	95	6	Zarzew	
058-039	96	7	Zarzew	
058-039	97	8	Zarzew	
058-039	98	9	Zarzew	
058-039	99	10	Zarzew	
058-039	100	11	Zarzew	
058-039	101	12	Zarzew	
058-039	102	13	Zarzew	
058-039	103	14	Zarzew	
058-039	104	15	Zarzew	
058-039	105	16	Zarzew	
058-039	106	17	Zarzew	
058-039	107	18	Zarzew	

058-039	108	19	Zarzew	
058-039	109	2	Zarzewek	
058-039	110	3	Zarzewek	
058-039	111	4	Zarzewek	
058-039	112	5	Zarzewek	
058-039	113	6	Zarzewek	
058-039	114	7	Zarzewek	
058-039	115	8	Zarzewek	
058-039	116	8	Zastruże	
058-039	117	9	Zastruże	
058-039	119	4	Kowalevek	
058-039	120	5	Kowalevek	
058-039	121	6	Kowalevek	
058-039	122	7	Kowalevek	
059-038	15	1	Kurów	
059-038	16	1	Kurów	
059-038	17	2	Kurów	
059-038	18	3	Kurów	
059-038	19	4	Kurów	
059-038	20	5	Kurów	
059-038	21	6	Kurów	
059-038	22	7	Kurów	
059-038	23	8	Kurów	
059-038	24	9	Kurów	
059-038	25	10	Kurów	
059-038	26	11	Kurów	
059-038	55	24	Kurów	
059-038	69	1	Bobrowo	Huta; Huta szkła
059-038	70	2	Bobrowo	Ludwików
059-038	71	3	Bobrowo	
059-038	72	4	Bobrowo	
059-038	73	5	Bobrowo	

059-038	74	6	Bobrowo	Huta
059-038	75	7	Bobrowo	
059-038	76	8	Bobrowo	
059-038	77	9	Bobrowo	
059-038	78	10	Bobrowo	
059-038	79	11	Bobrowo	
059-038	80	12	Bobrowo	
059-038	81	13	Bobrowo	
059-038	82	14	Bobrowo	
059-038	83	15	Bobrowo	
059-038	84	16	Bobrowo	
059-038	85	17	Bobrowo	Wojciechowo
059-038	86	18	Bobrowo	Huta
059-038	87	19	Bobrowo	
059-038	88	20	Bobrowo	
059-038	89	21	Bobrowo	Ludwików
059-038	90	22	Bobrowo	
059-038	91	23	Bobrowo	Ludwików
059-038	92	1	Witnica	
059-038	93	2	Witnica	
059-038	94	3	Witnica	
059-038	95	9	Witnica	
059-038	96	5	Witnica	
059-038	97	3	Błonice	Ludwików
059-038	98	4	Błonice	
059-038	99	5	Błonice	
059-038	100	6	Błonice	
059-038	101	7	Błonice	
059-038	102	8	Błonice	
059-038	103	9	Błonice	Piaski
059-038	104	10	Błonice	Piaski
059-038	105	11	Błonice	Mądrozki
059-038	106	12	Błonice	Mądrozki
059-038	107	13	Błonice	Mądrozki
059-038	108	14	Błonice	
059-038	109	15	Błonice	Mądrozki
059-038	110	16	Błonice	Mądrozki
059-038	111	17	Błonice	
059-038	113	7	Bożatki	

059-038	114	8	Bożatki	
059-038	115	9	Bożatki	
059-038	116	10	Bożatki	
059-038	117	11	Bożatki	
059-038	118	12	Bożatki	
059-038	119	13	Bożatki	
059-038	120	14	Bożatki	
059-038	121	15	Bożatki	Nowe Grabienice
059-038	122	16	Bożatki	Nowe Grabienice
059-038	123	8	Grabienice	
059-038	124	9	Grabienice	
059-038	125	1	Błonice	
059-038	126	2	Błonice	
059-038	152	11	Grabienice	
059-038	153	12	Grabienice	
059-038	154	13	Grabienice	
059-038	155	3	Grabienice	
059-038	156	4	Grabienice	
059-038	157	5	Grabienice	
059-038	158	6	Grabienice	
059-038	159	7	Grabienice	
059-038	160	8	Grabienice	
059-038	161	9	Grabienice	
059-038	162	10	Grabienice	
059-038	163	19	Błonice	
059-038	164	24	Bobrowo	Ludwików
059-038	165	25	Bobrowo	Huta

059-038	166	12	Kurów	
059-038	167	17	Bożatki	
059-038	168	18	Bożatki	
059-038	169	26	Bobrowo	
059-039	179	19	Mądroszki	

* dane przytoczone za informacjami przekazanymi przez Delegaturę w Koninie Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu

Obszar gminy Rzgów leży według podziału J. Kondrackiego w obrębie podprowincji Nizin Środkowopolskich w skład której wchodzi makroregion Nizina Południowo - Wielkopolska z mezoregionami – Dolina Konińska, Równina Rychwalska. Według podziału geomorfologicznego B. Krygowski obszar opracowania należy do dwóch regionów: Pradoliny Warszawsko - Berlińskiej z subregionami: Kotlina Pyzderska i Odcinek Koniński oraz Wysoczyzny Tureckiej z subregionem Równina Rychwalska.

W obrębie gminy Rzgów wydzielono podstawowe jednostki morfologiczne: 1. Pradolinę Warszawsko – Berlińską: w zasięgu pradoliny w jej odcinku konińskim znajduje się północna – dość znaczna – część obszaru gmin. Zasadniczo położenie doliny wysokościowo (w obrębie gminy) określają rzędne 78–79 m n.p.m. Jednak w obrębie tej jednostki znajdują się wyższe punkty osiagające 81m, a powodują je dość liczne tu wydmy. Pradolina odcina Równinę Wrzesińską od Równiny Rychwalskiej. Zbudowana jest z osadów akumulacji rzecznej – piasków i świrów, przewarstwionych lokalnie wkładkami mułków i glin. Przewaga utworów wypełniających dolinę to mady i piaski rzeczne oraz torfy. Na powierzchni w obrębie dna pradoliny występują liczne wały wydymowe oraz rozległe powierzchnie gruntów organicznych. 2. Równinę Rychwalską, która zajmuje największy obszar gminy. Jej powierzchnia jest lekko falista i wyniesiona przeciętnie 80–85 m n.p.m., maksymalnie 106 m n.p.m. (Las Grodziecki). Deniwelacje w obrębie równiny osiagają więc 26 m. Południowo-zachodni skraj gminy, na zachód od wsi Kurów, przecina obniżenie rzeki Strugi. Wysokościowo określa je rzędna 80 m n.p.m. Obniżenie Czarnej Strugi od zachodu graniczy z Kotliną Pyzderską, która położona jest tu na rzędnej ok. 90 m n.p.m. Obszar Równiny Rychwalskiej zbudowany jest z gliny denno morenowej. Głina ta zaznacza się już od powierzchni pasem ciągnącym się mniej więcej wzdłuż szosy rzgowskiej. Dalej ku południowemu wschodowi równoległe do pasa glin na powierzchni występują piaski akumulacji lodowcowej, niekiedy z glazami. Równina Rychwalska stanowi fragment równiny terasowo - plejstoceńskiej

z okresu zlodowacenia bałtyckiego. Jest to płaska wysoczyzna pozbawiona zupełnie zbiorników wodnych. W obszarze równiny wyróżnić można terasy wysokie (wyższe i niższe) oraz terasę środkową. 3. Kotlinę Pyzderską, która zajmuje jedynie niewielki skrawek gminy od strony zachodniej. Kotlinę Pyzderską wypełniają piaski rzeczno lodowcowe, tworzące tarasy akumulacyjne. Dolina Czarnej Strugi, liczne dolinki cieków powierzchniowych w obrębie równinnym kierują swe wody ku dolinie Warty, a także bezodpływowe obniżenia, wypełnione są madami i piaskami. Miejscami nagromadził się w nich również torf.

Koncentracje osadnictwa pradziejowego czy średniowiecznego czytelne są przede wszystkim wzdłuż cieków wodnych. Pozostały teren był raczej zasiedlany sporadycznie, gdyż większość stanowisk tu zarejestrowanych to niewielkie osady i ślady osadnicze. Dopiero w czasach nowożytnych obserwuje się intensyfikację osadnictwa.

Najstarsze ślady osadnictwa na terenie dzisiejszej gminy pochodzą ze środkowej epoki kamienia - mezolitu (8000 lat p.n.e.). Są to pojedyncze znaleziska w postaci wyrobów krzemienych (w przypadku dzisiejszej gminy Rzgów takie znaleziska zarejestrowano w pobliżu miejscowości Osieczka Pierwsza). W okresie środkowej epoki kamienia obserwuje się generalne ocieplenie klimatu. Dominującą formą stało się myślistwo typu traperskiego. Polowano na zwierzynę i łowiono ryby w obrębie określonego terytorium, uzupełniając jadłospis zbieractwem roślin dziko rosnących. Ogólnie rzecz biorąc, wszystkie te społeczności prowadziły podobny, półkoczowniczy tryb życia. Tereny rzeczne wraz z rozległymi rozlewiskami i zróżnicowanymi typami lasów stwarzały dogodne warunki dla tego typu gospodarki. Lasy nie stanowiły zwartej pokrywy. Wolne lub prawie wolne od nich były piaszczyste wydmy, które ze względu na suche podłoże i bliskość wody były najdogodniejszym miejscem dla czasowych obozowisk, zakładanych przez ówczesną ludność.

Od tego czasu obszar ten był nieprzerwanie zasiedlany, o czym świadczą znaleziska z następných epok, poczynając od młodszej epoki kamienia – neolitu. Neolit przynosi rewolucyjne zmiany w historii ludzkości. Dotychczasowa gospodarka przyswajająca dzięki opanowaniu uprawy ziemi i hodowli zwierząt, została zastąpiona przez gospodarkę wytwarzającą. Wraz z osiadłym trybem życia pojawiły się takie wynalazki jak: stałe budownictwo mieszkalne i gospodarcze, umiejętność lepienia i wypalania naczyń glinianych, znajomość tkactwa itp. Wzrost osadnictwa grup ludzkich na omawianym terenie w epoce neolitu widoczny jest zwłaszcza na przykładzie ludności kultury pucharów

lejkowatych. Ludność tej kultury zamieszkiwała niewielkie osady, położone na łagodnych stokach wydmowych wzniesień. Zajęcia gospodarskie ogniskowały się głównie wokół uprawy zbóż oraz hodowli zwierząt. Charakterystyczną cechą ludności tej kultury w zakresie obrządku pogrzebowego były monumentalne grobowce megalityczne („kujawskie”) w postaci długiego (do 130 m), trójkątnego (o podstawie do 15 m) kopca obstawionego wielkimi kamieniami. Pochówki w obudowie kamiennej znajdowały się pod nasypem grobowca.

Pozostałości osadnictwa ludności kultury pucharów lejkowatych zarejestrowano między innymi w okolicach miejscowości Dąbrowica i Osieczka Pierwsza.

Sporadyczne są natomiast ślady obecności na tych terenach ludności kultury amfor kulistych rozwijającej się prawie równoległe z kulturą pucharów lejkowatych.

Z końca neolitu znany zaledwie kilka punktów osadniczych na omawianym terenie. Są to ślady bytności przedstawicieli kultur: ceramiki grzebykowo - dołkowej i ceramiki sznurowej.

Z upowszechnieniem się nowego materiału (brązu) wiąże się dalszy rozwój gospodarczo-cywilizacyjny. Wyroby brązowe docierały początkowo na te tereny drogą wymiany z południa Europy, zwiększając rolę handlu i powodując przenikanie się wpływów. Z wczesnej epoki brązu znany tylko kilka stanowisk osadniczych zlokalizowanych na terenie dzisiejszej gminy Rzgów (na przykład osada ludności kultury trzcinieckiej zlokalizowana w miejscowości Babia czy Dąbrowica). Wzrost osadnictwa widoczny jest natomiast w środkowym i późnym okresie epoki brązu. Zaczęła się wówczas rozwijać tzw. kultura łużycka, zaliczana do wielkiego kompleksu kultur popielnicowych, rozprzestrzeniających się stopniowo z centrum naddunajskiego na rozległe tereny Europy.

W VII w p.n.e. rozpoczyna się epoka żelaza. Obok wyrobów brązowych, których udział systematycznie maleje, pojawiają się wówczas wyroby żelazne.

Ludność kultury łużyckiej prowadziła osiadły tryb życia, a system gospodarczy tej kultury, jak się przypuszcza, był wielokierunkowy. Posługiwano się sprzężajnym radłem, a mniejsze pola obrabiano za pomocą motyk rogowych, zboże sprzątało sierpem brązowym. Zmarłych palono na stosie, a ich szczątki składano do popielnic, które zakopywano w ziemi wraz z przystawkami i darami grobowymi. Znacznemu upowszechnieniu uległy wyroby brązowe, zarówno ozdoby, jak i narzędzia, które wytwarzano na miejscu.

Pod koniec okresu halsztackiego rozpoczyna się stopniowy rozkład kultury

łużyckiej, spowodowany prawdopodobnie kryzysem gospodarczym wywołanym pogorszeniem się klimatu oraz zbytnim wyeksploatowaniem środowiska naturalnego. Dodatkowym czynnikiem destabilizacyjnym był najazd Scytów. Osłabiona ludność kultury łużyckiej była stopniowo podbijana lub kolonizowana przez pokrewne im ludy tworzące kulturę pomorską. Osadnictwo kultury łużyckiej na terenie dzisiejszej gminy Rzgów jest bogato reprezentowane przez osady zlokalizowane w okolicach miejscowości: Zastruże, Zarzew, Zarzewek, Świątniki, Sławsk, Rzgów, Osieczka Pierwsza, Kowalewek, Grabienice, Dąbrowica, Bobrowo, Błonice, Bartogi. Bardzo interesujące są również informacje o cmentarzyskach: ludności kultury łużyckiej w okolicach miejscowości: Rzgów, Osieczka Pierwsza i Dąbrowica.

Początek wieku IV p.n.e. wiąże się z masowym upowszechnieniem się żelaza jako podstawowego surowca, ujednoczenia używanych ozdób, narzędzi, broni, przedmiotów codziennego użytku. Wykształciła się wówczas tzw. kultura przeworska. Miało to miejsce w późnym okresie lateńskim (młodszy okres przedrzymski). Rozwijała się ona następnie w kolejnym okresie – wpływów rzymskich. Ludność kultury przeworskiej prowadziła osiadły tryb życia, zamieszkując osady otwarte. Podstawę gospodarki stanowiła uprawa roli w połączeniu z hodowlą zwierząt, wśród których dominowało bydło rogate. Rozwijały się również inne gałęzie wytwórczości, szczególnie hutnictwo i kowalstwo, m. in. ze względu na duże zapotrzebowanie na broń i narzędzia. Dość często wytop żelaza i wyrób z nich gotowych przedmiotów odbywał się w pobliżu osad. Charakterystyczny był obrządek pogrzebowy kultury przeworskiej. Całość wyposażenia zmarłego palono wraz ze zwłokami na stosie, a naczynia składane do grobów celowo rozbijano. Na obszarze dzisiejszej gminy Rzgów notujemy bardzo liczne stanowiska identyfikowane jako pozostałości osadnictwa ludności kultury przeworskiej. Zostały one zarejestrowane między innymi w okolicach miejscowości: Zastruże, Zarzew, Zarzewek, Sławsk, Osieczka Pierwsza, Kowalewek, Dąbrowica, Bobrowo, Błonice, Bartogi, Babia. Natomiast cmentarzysko wykorzystywane przez ówczesną ludność zlokalizowano w okolicach miejscowości Osieczka Pierwsza.

Na przełomie IV i V w. n.e. większość obszarów przeżywa głęboki kryzys kulturowy, osadniczy i gospodarczy. Związane jest to prawdopodobnie załamaniem się dotychczasowej sytuacji politycznej Europy w wyniku najazdu Hunów. Najazd ten wywołał masowe przesunięcia ludności zamieszkującej jej środkową część oraz zlikwidował wpływ Cesarstwa Rzymskiego. Rozpoczął się

okres wędrówek ludów. Bezpośrednim tego skutkiem było zahamowanie trwającego kilka wieków rozwoju gospodarczego i społecznego.

Począwszy od VI w. n. e. wkraczamy w nowy okres dziejów zwany wczesnym średniowieczem. Gęstość osadnictwa w tym okresie jest raczej niewielka. Znaczny rozwój gospodarczy, społeczny i kulturowy zaczął się w wieku VIII. W ciągu IX i X wieku kształtowały się podstawy terytorialne państwa polskiego. Powstały wówczas grody – siedziby przedstawicieli władzy, ośrodki gospodarcze i załóżki przyszłych miast. Widoczne są fazy powstawania grodów: okres plemienny, kiedy grody skupiają się w Wielkopolsce zachodniej i południowo-zachodniej; następnie w czasie bezpośrednio poprzedzającym okres formowania państwa grody powstają w środkowej i północno-wschodniej Wielkopolsce; sieć grodów rozrasta się następnie przynajmniej w trzech fazach w miarę poszerzania się terytorium państwa piastowskiego. Na szczególną uwagę zasługuje tutaj grodzisko stożkowane z miejscowości Barłogi.

Można stwierdzić, że na obszarze dzisiejszej gminy Rzgów osady datowane na czasy średniowiecza i okres nowożytny stanowią bardzo liczną grupę zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych. W tym czasie kształtuje się obecny układ miejscowości.

6.5.4. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych

Stanowiska archeologiczne podlegają stałym zagrożeniom. Z każdym rokiem, wraz z rozwojem techniki, intensyfikacją działalności przemysłowej, gospodarczej, rolniczej rośnie stopień ich zagrożenia oraz pojawiają się nowe.

W myśl art. 6 pkt 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne – bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece. Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych. Jednak nie może on odpowiadać dokładnie zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie, może bowiem okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska.

Większość odkrytych stanowisk na terenie gminy Rzgów znamionuje znaczący stopień zniszczenia. Wynika to z konsekwencji współczesnych perturbacji osadniczych, zwłaszcza rozwoju nowego osadnictwa, ale także ze

zniszczeń wywołanych przebudową w dawnych czasach.

Dużym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych są więc inwestycje budowlane i przemysłowe (zauważyć należy, że badania archeologiczne prowadzone na terenie gminy Rzgów stwierdziły znaczne zniszczenie nawarstwień kulturowych poprzez prace budowlane prowadzone w XIX i XX w., zwłaszcza rozwój budownictwa mieszkalnego i przemysłowego oraz budowa i rozbudowa dróg (zaplanowano budowę ciągu pieszo-rowerowego na odcinku Rzgów-Grabienice), rozbudowa sieci gazowych, wodociągowych i kanalizacyjnych (zaplanowano budowę podziemnego zbiornika retencyjnego o łącznej pojemności 125 m³ wraz z przebudową systemu kanalizacji deszczowej w Rzgowie), elektrowni wiatrowych, a także wszelkiego typu eksploatacje zasobów naturalnych.

Przebudowa układów ruralistycznych i zespołów budowlanych prowadzi więc do naruszenia średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych. W związku z tym wszystkie prace ziemne wymagają jednoczesnego prowadzenia badań archeologicznych. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie faktów osadniczych na tym terenie. Pozwalają one skorygować, uszczegółowić i potwierdzić informacje uzyskane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy umożliwia uzupełnienie danych o kulturze materialnej mieszkańców. W obrębie Rzgowa, wszelkiego rodzaju prace budowlane wywołały znaczne zniszczenia zabytkowej substancji. Stąd rodzi się nieodzowna potrzeba prowadzenia prac archeologicznych nadzorujących wszelkie prace budowlane.

Dużym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych jest także działalność rolnicza, a zwłaszcza głęboka orka (obszar gminy ma typowo rolniczy charakter ze znaczną przewagą gruntów ornych). Natomiast najlepiej zachowane są stanowiska archeologiczne położone na nieużytkach, terenach niezabudowanych oraz terenach zalesionych.

Zagrożeniem dla dziedzictwa archeologicznego jest też rozwój turystyki zwłaszcza nad rzekami, jeziorami i w obszarach leśnych. Tereny te atrakcyjne pod względem rekreacyjnym obecnie, często były również okupowane przez ludzi w pradziejach i wczesnym średniowieczu. Dostęp do wody, który stanowił podstawę egzystencji osadniczej umożliwiał tworzenie niezwykle licznych osad o metryce sięgającej od epoki kamienia po czasy nowożytne.

Do innego rodzaju zagrożeń należy działalność nielegalnych poszukiwaczy. Zagrożają oni przede wszystkim cmentarzyskom oraz

stanowiskom o własnej formie krajobrazowej, jak grodziska czy fortyfikacje ziemne oraz pozostałości z okresu z I i II wojny światowej.

W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawastrzeń kulturowych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, ważne jest określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych ujętych w ewidencji zabytków, w planach zagospodarowania przestrzennego albo w decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach Kierownika Delegatury w Koninie Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu.

Natomiast stanowisko archeologiczne wpisane do rejestru zabytków - grodzisko zlokalizowane w miejscowości Barłogi - objęte jest ścisłą ochroną konserwatorską zgodnie z art. 7, ust. 1 ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami. Dlatego zakazuje się prowadzenia wszelkich robót budowlanych czy przemysłowych na terenie wyżej wymienionego stanowiska, a prace porządkowe prowadzone w jego obrębie wymagają uzgodnienia z organem ochrony zabytków.

7. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne, w rozumieniu Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (ang. *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*), której tekst został przyjęty w Paryżu na 32 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w październiku 2003 r., odnosi się do współcześnie praktykowanych zjawisk kulturowych przekazywanych z pokolenia na pokolenie. Zaliczają się do nich:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne,
- zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne,
- wiedza o przyrodzie i wszechświecie oraz związane z nią praktyki,
- umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Dziedzictwo niematerialne przekazywane z pokolenia na pokolenie i odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią

i stosunkiem do przyrody, jest źródłem poczucia świadomości, ciągłości i tożsamości, tworzy też niepowtarzalną aurę danej miejscowości. Zdarzenia, historie z nimi związane, legendy ożywiają mury, pola, lasy i są bardzo ważnym elementem walorów turystycznych. Bywa, że odpowiednio wypromowane stają się zasobami turystycznymi: Niematerialne w swoim charakterze dziedzictwo w ofercie turystycznej najczęściej przedstawiane jest jako imprezy folklorystyczne. Wiele z imprez folklorystycznych obecnych w kalendarium nawiązuje do kalendarium obrzędów chrześcijańskich. Uroczyste msze, procesje, misteria stanowią często bardzo widowiskowy element krajobrazu kulturowego przyciągający ruch turystyczny. Ważnym składnikiem dziedzictwa niematerialnego jest życie codzienne mieszkańców wsi, które także dla potrzeb turystyki znajduje swój wyraz jako walor. Niematerialne dziedzictwo kulturowe jest wielkim dobrem i bogactwem każdego narodu, a także grupy, wspólnoty, jednostki.

Dziedzictwo kulturowe gminy upowszechnia Gminna Biblioteka Publiczna w Rzgowie wraz z Filią w Sławsku, zajmująca się m.in. gromadzeniem i udostępnianiem materiałów bibliotecznych, upowszechnianiem wiedzy i promocją czytelnictwa, organizacją różnorodnych wydarzeń kulturalnych, propagowaniem tradycji lokalnych, itp. Od 2013 roku Gminna Biblioteka Publiczna w Rzgowie przejęła opiekę nad Izbą Pamięci Zofii Urbanowskiej w Kowalewku, a od 2021 r. jest administratorem Kina za Rogiem należącego do krajowej sieci kin społecznościowych. Pod opieką biblioteki pozostaje Młodzieżowa Orkiestra Dęta w Rzgowie, również miejscowy Uniwersytet Trzeciego Wieku.

Depozytariuszami tradycji są Koła Gospodyń Wiejskich, posiadające w kraju długoletnią tradycję, funkcjonujące również na terenie gminy. Według krajowego rejestru KGW działają one w Józefowie, Osieczy Drugiej, Brannie, Rzgowie, Osieczy Pierwszej, Sławsku, Świątnikach, Zarzewie, Grabienicach, Witnicy. KGW aktywizują i integrują miejscowe społeczności, organizują różne spotkania i pokazy, kultywują tradycje rękodzielnicze oraz kulinarne.

Kulturotwórczą rolę spełniają także jednostki OSP, które funkcjonują na terenie gminy w dwunastu miejscowościach, w tym o ponad stuletniej historii jednostka w Osieczy Pierwszej i posiadająca własną Orkiestrę Dętą OSP Rzgów. Jednostki OSP współpracują z różnymi organizacjami pozarządowymi i instytucjami przy organizacji imprez, zawodów sportowo-pożarniczych i wszelkich uroczystości gminnych.

Ponadto, nadal w wielu domach pielęgnowane są tradycje świąteczne, religijne i eksponowane z tym pamiątki, kultywowane stare zwyczaje, praktykuje się domowe przetwarzanie żywności, starsi mieszkańcy rozmawiają zanikającą już gwara, również przekazują miejscowe legendy, a miejscowi artyści - amatorzy wykonują rękodzieło artystyczne.

Organizowane na terenie gminy różne uroczystości i imprezy np. korowód Trzech Króli, Boże Ciało, obchody kolejnych rocznic śmierci pisarki Zofii Urbanowskiej i rocznic zamordowania przez hitlerowców rodziny Stuczyńskich, Dni Gminy Rzgów, Festiwal Kultury Lokalnej, Święto Plonów, Gminne Obchody Święta Niepodległości, Bieg Służb Mundurowych, Festiwal Historii i Kultury im. „Marcina ze Sławska herbu Zaremba”, Ekspedycja Nadwarciańska, Wigilia u Zofii Urbanowskiej, są nie tylko widowiskowym elementem krajobrazu kulturowego, odnoszą się także do tradycji i lokalnych zwyczajów oraz są czynnikiem umacniającym tożsamość lokalną. Nie ma bowiem lepszej możliwości budowania tożsamości lokalnej oraz kształtowania emocjonalnych postaw wobec swojej miejscowości i do sprzyjania kreatywności społecznej, niż opartych na wartościach jej dziedzictwa kulturowego, który jest dobrą podstawą do tworzenia wizerunku miejscowości, a atrakcyjny wizerunek przyciąga kapitał ludzki i finansowy.

Ogromny zasięg kultury masowej i postęp cywilizacyjny wpłynęły na dyskredytację dawnych wzorów i modeli życia społeczności lokalnych. Dlatego warto uwzględnić ten temat w scenariuszach organizowanych imprez, ofertach, pokazach itp. Innym, bardzo ważnym elementem ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego jest prowadzenie na szeroko zakrojonej skalę działań związanych z edukowaniem przede wszystkim młodego pokolenia w zakresie tej tematyki. Dziedzictwo kulturowe akumuluje i przechowuje wielorakie wartości: intelektualne, moralne, społeczne, religijne czy estetyczne. Związek człowieka z dziedzictwem regionu jest wartością, którą należy głównie młodym ludziom uświadamiać, co z pewnością zaowocuje kształtowaniem się w nich poczucia własnej tożsamości, a co za tym idzie, postawą zaangażowania w sprawy związane z codziennym życiem wspólnoty, a także otwarcia się na inne społeczności i kultury.

Heraldyka samorządowa odnosi się również do dziedzictwa i jest symbolem tożsamości. Ustanowiony Uchwałą Nr 284/18 Rady Gminy Rzgów z dnia 12.10.2018 r. w sprawie Statutu Gminy Rzgów herb przedstawia na tarczy koloru białego (srebrnego) gałązkę głogu z czterema zielonymi liśćmi, trzema

czerwonymi owocami i czarną lodygą.

8. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

8.1. Uwarunkowania wynikające ze „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy”

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy jest aktem planowania ogólnego. Jest to jedyny obligatoryjny dokument planistyczny opracowywany dla całej gminy w jej granicach administracyjnych. Określa jej perspektywiczną politykę przestrzenną i filozofię rozwoju oraz interesy publiczne, które mają być współrealizowane przez innych uczestników zagospodarowania przestrzennego.

Pierwsza część *Studium*, dotycząca uwarunkowań, to podsumowanie stanu istniejącego w momencie ogłoszenia o przystąpieniu do jego opracowania. Ta część uwzględnia istniejące zagrożenia, wskazuje na dotychczasowe przeznaczenia, zagospodarowania, ład przestrzenny, stan środowiska, przyrodę i krajobraz kulturowy oraz stan dziedzictwa kulturowego.

Druga część *Studium* dotyczy kierunków zagospodarowania przestrzennego, a odnośnie do środowiska kulturowego wskazuje na ewentualne planowane jego przekształcenia oraz na kierunki ochrony. W części *Studium* odnoszącej się do kierunków zagospodarowania przestrzennego, w sposób szczególny uwzględnia się:

- ustalenia *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*,
- ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami,
- metody zapobiegania lub ograniczenia zagrożeń dla zabytków,
- zasady użytkowania zabytków oraz ochronę zabytków wpisanych do rejestru zabytków oraz ich otoczenia oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Zmiana „*Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Rzgów*” przyjęta została przez Radę Gminy w Rzgowie Uchwałą Nr 42/07 z dnia 15 maja 2007 r.

Studium jako akt planowania kształtującego politykę przestrzenną gminy wyodrębnia cele, uwarunkowania i kierunki zagospodarowania przestrzennego, które doprowadzą do wykorzystania wszystkiego, co cenne i niepowtarzalne dla rozwoju gminy. Należy tu wymienić walory przyrodnicze i krajobrazowe, wartości kulturowe, zasoby materialne i inicjatywy lokalne, jak również warunki wynikające z położenia gminy, jej powiązań administracyjnych i gospodarczych.

W części I. „Uwarunkowania zagospodarowania przestrzennego”

przedstawiono rys historyczny gminy, wymieniono obiekty zabytkowe znajdujące się na terenie gminy, najcenniejsze wyposażenie obiektów sakralnych i rozmieszczenie stanowisk archeologicznych.

W części II. „Kierunki zagospodarowania przestrzennego” przedstawiono założenia ochrony środowiska kulturowego, które należy realizować stosując następujące zasady:

1. W obrębie strefy ochrony konserwatorskiej założeń rezydencjonalnych i sakralnych obowiązuje:

- historyczna parcelacja (zgodnie z zasadą niepodzielności zespołów),
- zachowanie zabytkowej zieleni,
- zachowanie zabytkowej zabudowy,
- podporządkowanie nowych obiektów układowi zabytkowemu w zakresie lokalizacji, skali i formy architektonicznej,
- użytkowanie nie kolidujące z historyczną funkcją obiektu.

2. Na terenie cmentarzy objętych ochroną konserwatorską obowiązuje:

- historyczna parcelacja,
- historyczne rozplanowanie,
- zachowanie zabytkowej sztuki sepulkralnej i ogrodzenia,
- zachowanie zabytkowej zieleni.

3. Na obszarze ochrony stanowiska archeologicznego wpisanego do rejestru zabytków obowiązuje zakaz prowadzenia wszelkich robót budowlanych czy przemysłowych.

Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego wszelkie projekty prac inżynierskich i budowlanych związane z zagospodarowaniem lub zabudowaniem terenu, wiążące się z pracami ziemnymi na obszarze występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, wymagają uzgodnienia z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków – Delegaturą w Koninie. Podczas prac ziemnych istnieje konieczność prowadzenia badań archeologicznych, na które należy uzyskać pozwolenie Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – Delegatury w Koninie przed uzyskaniem pozwolenia na budowę.

4. Wszelkie zmiany planowane w obiektach i na obszarach objętych ochroną konserwatorską, takie jak:

- a) w odniesieniu do zabudowy - rozbiorczy, remonty, przebudowy, rozbudowy, budowy,
- b) w odniesieniu do zieleni - wycinki, nasadzenia, prace porządkowe,

- c) podziały geodezyjne,
 - d) prace ziemne,
 - e) zmiany sposobu użytkowania,
 - f) zmiany zagospodarowania,
- wymagają uzgodnienia z konserwatorem zabytków.

5. Na terenie wsi Sławsk w rejonie zespołu zabytkowego kościoła i dworu, zagospodarowanie terenu i charakter zabudowy dostosować do wymogów konserwatorskich. Skala i forma architektoniczna budynków remontowanych i nowych w otoczeniu obiektów zabytkowych powinny być dostosowane do istniejącej zabudowy. Dominantą układu pozostaje kościół. Widoki w kierunku dworu i kościoła nie powinny być przesłaniane przez żadne obiekty budowlane. Zalecane odtworzenie kształtu przestrzennego parku wraz z pierwotnie istniejącą tu zielenią w postaci drzew, krzewów i trawników. Dopuszcza się wprowadzenie elementów architektury parkowej z uwzględnieniem warunków konserwatorskich.

8.2. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego

Ustalenia ochrony dziedzictwa kulturowego zawarte w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego stanowią prawo lokalne i jedną z ustawowych form ochrony zabytków. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego jest dokumentem planistycznym wykonywanym na podstawie ustaleń Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, a tym samym uwzględnia przyjęte w nim ogólne zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zawiera dodatkowe szczegółowe wnioski konserwatorskie. Ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego odnośnie do dziedzictwa kulturowego dotyczą, poza oczywistymi kwestiami związanymi z obiektami i obszarami, również wszystkich aspektów zagospodarowania przestrzennego mogących mieć wpływ na kondycję środowiska kulturowego. Formułowane są one w trybie nakazów, zakazów, dopuszczeń i ograniczeń.

Gmina Rzgów nie posiada miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu całej gminy. Obowiązujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego dla wybranych obszarów na terenie gminy nie dotyczą obszarów podlegających prawnej ochronie konserwatorskiej.

Zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego wynikają z treści zawartej w studium uwarunkowań i kierunków

zagospodarowania przestrzennego i każdorazowo są uzgadniane z konserwatorem zabytków.

8.3. Uwarunkowania wynikające z ochrony przyrody i równowagi ekologicznej

W czasach wielkich przekształceń środowiska, związanych przede wszystkim z urbanizacją i uprzemysłowieniem, ogromne znaczenie ma zachowanie w niezmienionym stanie terenów mało jeszcze zdegradowanych, gdzie przyroda zachowała wiele z naturalnego uroku. Formami takiej ochrony są parki krajobrazowe i obszary chronionego krajobrazu. Tworzy się je na obszarach o wysokich walorach naturalnych środowiska oraz o nieprzeciętnych właściwościach estetycznych krajobrazu, nierzadko połączonych z wartościami historycznymi, turystycznymi i krajoznawczymi.

Północno-zachodnia część gminy leży w obrębie *Nadwarciańskiego Parku Krajobrazowego* utworzonego Rozporządzeniem Wojewody Konińskiego z dnia 19 października 1995 r. Powstał on w celu ochrony środowiska przyrodniczego, swoistych cech krajobrazu dolinnego, zachowania ze względów naukowych i dydaktycznych miejsc lęgowych ptaków, a także zabezpieczenia wartości historycznych i kulturowych. Powierzchnia Parku wynosi 13.428 ha. Na terenie gminy Rzgów znajduje się 15,3 % tj. około 2050 ha obejmując w całości wieś Dąbrowica oraz w części wsie: Barłogi, Osieczka, Babia, Zastruże, Modła Rzgowska, Rzgów i Świątniki.

Nadwarciański Park Krajobrazowy jest częścią Doliny Środkowej Warty, uznanej za ostoję ptaków o randze międzynarodowej. Na terenie Parku stwierdzono ok. 240 gatunków ptaków, z czego ok. 150 obecnie lęgowych. Niezwykle bogata i różnorodna jest także szata roślinna. Stwierdzono w Parku ponad 1000 gatunków roślin naczyniowych tworzących ok. 230 zbiorowisk roślinnych. W pobliżu rzeki znajduje się strefa dużych starorzeczy. Lustro wody w płytszych miejscach porastają grzybienie białe i grązel żółty. Zobaczyć można też najmniejszą roślinę kwiatową świata, liczącą ok. 1 mm wolffię bezkorzeniową. Brzegi starorzeczy pokrywa roślinność szuwarowa, najczęściej budowana przez trzcinę, mannę mielec, mozgę trzcinową i turzycę zaostrzoną. Gniazda w szuwarach zakładają bąki, gęgawy, kureczki nakrapiane, błotniaki stawowe, żurawie, rybitwy czarne, śmieszki, brzęczki.

Kolejną strefą w dolinie są rozległe łąki. Wśród nich wyróżniono wiele zbiorowisk różniących się składem gatunkowym, zależnym od typu siedliska

i rytmu użytkowania. Jednymi z najczęstszych są łąki wyczyńcowe z dominującym gatunkiem – trawą wyczyniec łąkowy. Towarzyszy mu kilkadziesiąt innych gatunków traw i ziół. Na skutek zmian warunków wodnych te bardzo cenne przyrodniczo łąki przekształcają się w znacznie gorsze użytkowo łąki śmiałkowe. Obszary bardziej wilgotne, często na podłożu torfowym zajmują łąki kaczeńcowe, ziołoroślowe oraz łąki z rdestem węzownikiem. Osobliwością Parku są łąki trzęślicowe oraz słonorośla. Łąki są miejscem gniazdowania niezwykle ważnych gatunków ptaków.

Przy skraju doliny znajdują się zbiorowiska bagiennych lasów – olsów porzeczkowych oraz towarzyszące im zarośla wierzby szarej. Zbocze doliny już tylko w kilku punktach porasta zagrożony wyginięciem typ lasu – łęg zboczowy. Obecnie większość zboczy i wysoczyznę pokrywają pola oraz zabudowa.

W Parku ponad 300 ha gruntów objęto ochroną w postaci użytków ekologicznych, chroniących rzadkie typy lasów, murawy napiaskowe i kserotermiczne, starorzecza oraz zbiorowiska namuliskowe, łąkowe i pastwiskowe.

Północne i zachodnie tereny gminy to *obszar specjalnej ochrony ptaków Natura 2000 – DOLINA ŚRODKOWEJ WARTY* – kod obszaru: PL B300002 ustanowiony Rozporządzeniem Ministra Środowiska z dnia 21 lipca 2004 r. w sprawie specjalnej ochrony ptaków Natura 2000 (Dz. U. Nr 229, poz. 2313 z 21 października 2004 r.). Obszar Doliny Środkowej Warty stanowi obszar ekologiczny węzłowy o znaczeniu międzynarodowym. Głównym walorem doliny jest występowanie unikalnej roślinności, torfowisk niskich, śródładowych stonych łąk, ostoi ptactwa. W programie Natura 2000 Dolina Środkowej Warty wytypowana została do obszarów Europejskiej Sieci Ekologicznej, stanowiącej ostoję zagrożonych i rzadkich gatunków ptaków o randze międzynarodowej.

Na terenie gminy Rzgów indywidualną ochroną poprzez wpis do rejestru pomników przyrody objęte są pojedyncze obiekty przyrody ożywionej m.in. lipa drobnolistna, dęby szypułkowe, bluszcz pospolity.

Jedną z form ochrony przyrody jest ustanowienie użytków ekologicznych, definiowanych jako zasługujące na ochronę pozostałości ekosystemów, m.in. naturalne zbiorniki wodne, śródpolne i śródleśne oczka wodne, kępy drzew i krzewów, bagna, torfowiska, wydmy, stanowiska rzadkich lub chronionych gatunków roślin i zwierząt. Na terenie gminy Rzgów utworzono jeden użytek ekologiczny: bagno o powierzchni 8,16 ha położone na gruntach wsi Wojciechowo, Leśnictwo Łagiewniki, oddz. 97 g, i.

9. Charakterystyka i ocena stanu zachowania dziedzictwa kulturowego gminy

GRABIENICE – ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR.P.W. ŚW. KATARZYNY

Grabienice wzmiankowane są po raz pierwszy w dokumencie z 1261 r. Były wówczas własnością klasztoru w Łądzie, potem własnością Grabieńskich, w XV i XVII w. Rozdrażewskich.

Parafia erygowana w 1 poł. XIV w. Kościół parafialny p.w. św. Katarzyny Aleksandryjskiej wspominany w 1415 roku. Na miejscu drewnianego, wybudowano w 1597 r. obecną świątynię. Pozostałością z tego okresu jest korpus nawy i prezbiterium, z widocznymi śladami sklepień wspartych w nawie na jednym filarze, a w prezbiterium krzyżowo-żebrowych. Kościół konsekrowany w 1651. W 1778 r. został częściowo zniszczony przez pożar. Restaurowany w 1793 r., z dostawieniem od północy zakrystii ze skarbczykiem. W 1858 r. dokonano gruntownej przebudowy. Od wschodu dostawiono na osi prezbiterium przybudówkę. Rozebrano sklepienia i nakryto wnętrza stropem płaskim wspartym na filarach. Od zachodu dobudowano chór muzyczny. Kościół murowany, jednonawowy, salowy, z nieco węższym od nawy prezbiterium zamkniętym prostokątnie, z prostokątnym aneksem w ścianie wschodniej. Od strony północnej prezbiterium prostokątna zakrystia nakryta sklepieniem beczkowym. Od strony południowej niewielka, zbliżona do kwadratu kruchta nakryta stropem. Bryła zwarta, jednokondygnacyjna, oszkarpowana, w nawie nakryta dwuspadowym dachem z sygnaturką. Od strony północnej prezbiterium zakrystia niższa od korpusu, nakryta dachem pulpitowym. W elewacji wschodniej aneks ze ślepa arkadą na osi z figurą Matki Boskiej. Nad drzwiami do zakrystii płyciną zwieńczone motywem trójliścia, szczyt dekorowany płycinami o formie zwielokrotnionych kół i podwójnych, półkolistych arkad. W elewacji zachodniej drzwi wejściowe w otworze zamkniętym łukiem odcinkowym z kluczem, ujęte pilastrami.

Kościół był wielokrotnie remontowany. W 1968 r. założono nowe posadzki, w 1985 r. naprawiono więźbę dachową i pokryto dach blachą. W 1987 r. wymieniono zewnętrzną stolarkę drzwiową, zaś w 1997 r. założono nowe wapienne tynki zewnętrzne oraz odtworzono istniejącą uprzednio kolorystykę elewacji, częściowo wymieniono również tynki wewnętrzne w nawie i prezbiterium, a także wymalowano ściany, odnowiono polichromię na stropie, przeprowadzono remont kapitalny zakrystii. Przebudowano kanalizację deszczową, podwyższono i poszerzono drogę procesyjną wokół kościoła.

W 2017 r. wykonano remont ogrodzenia wokół kościoła. W 2025 r. planowany jest remont wieży dachowej oraz wymiana pokrycia.

W południowo-wschodnim narożniku cementarza przykościelnego usytuowana jest dzwonnica wzniesiona ok. 1860 r. Murowana z cegły, otynkowana, jednokondygnacyjna, z dwiema odcinkowo zamkniętymi arkadami ujętymi w narożach przyporami, zwieńczona trójkątnym szczytem obitym blachą. Dzwon z 1947 r.

Na południe od kościoła znajduje się plebania zbudowana w k. XIX w. o skromnych cechach klasycystycznych. Budynek murowany z cegły, otynkowany, na planie wydłużonego prostokąta z niewielką przybudówką od północy, nakryty dachem dwuspadowym pokrytym blachą. Od wschodu portyk wsparty na dwóch filarach zwieńczony trójkątnym szczytem. Naroża ujęte pilastrami, elewacje zwieńczone profilowanym gzymsem. Utrzymana w dobrym stanie.

RZGÓW – ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. JAKUBA APOSTOŁA

Osada Rzgów początkowo była własnością księżęcą. Pierwsza wzmianka o Rzgowie jako posiadłości łądzkiego klasztoru cystersów znajduje się w tzw. przywileju Mieszka Starego z 1145 r. Już jako wieś stała się własnością szlachecką. Początki istnienia parafii należy wiązać z pierwszą informacją o miejscowej świątyni, zbudowanej w 1209 r. przez nieznanego do dziś fundatora. Parafia do 1818 r. należała do archidiecezji gnieźnieńskiej. O pierwszej znanej świątyni z 1209 r. wiadomo jedynie tyle, że zbudowana została z drewna modrzewiowego. Kolejne dokumenty potwierdzające istnienie tutaj kościoła pochodzą z 1485 r. Natomiast z 1521 r. pochodzi wzmianka o uposażeniu kościoła istniejącego, być może obecnego. Sam korpus nawy i prezbiterium wzniesione zostały w 1 poł. XVI w. Konsekracji kościoła po dobudowaniu po północnej stronie nawy kaplicy św. Anny, a także nadania wezwania św. Jakuba Apostoła dokonano w 1601 r. Budowla drewniana, konstrukcji zrębowej, oszalowana. Kościół jednonawowy z nieco węższym prezbiterium zamkniętym trójbocznie. Do nawy od strony północnej przylega ośmioboczna kaplica, od południa niewielka prostokątna kruchta. Przy północnej ścianie prezbiterium prostokątna zakrystia. Od zachodu wieża konstrukcji szkieletowej z kruchtą w przyziemiu, wzniesiona w 1790 r. Nawę i prezbiterium przykrywa wspólny dach kryty blachą. Nad kaplicą dach namiotowy z cebulastym hełmem z latarnią, nad wieżą dach namiotowy z przezroczem i hełmem kopulastym. W nawie strop płaski, w kaplicy - kasetonowy.

Kościół był kilkakrotnie gruntownie odnawiany. Przed 1696 r. została odnowiona kaplica. Podczas remontu ok. 1760 r. ściany zostały wzmocnione szalunkiem deskowym. Kolejny raz, bardzo zniszczony kościół nakładem parafian i staraniem proboszcza Juliana Skupiańskiego został odrestaurowany w 1867 r. Kościół był również odnawiany na przełomie XIX i XX w. W latach 70. XX w. dach pokryto blachą, w 1988 r. częściowo wymieniono stolarkę. Stan obiektu był jednak zły. Zniszczone oszalowania, zagrożona konstrukcja stropów, zniszczona wieżba dachowa, zagrożona konstrukcja wieży, zniszczone podłogi wymagały pilnych prac konserwatorskich. W latach 1990-1991 dokonano więc gruntownej restauracji kościoła. W 2013 r. zamontowano system sygnalizacji pożaru. W 2020 r. położono nowe powłoki malarskie na odeskowaniu zewnętrznym ścian. Konserwację elewacji przeprowadzono w 2023 r. Planowane jest wykonanie izolacji ścian fundamentowych wraz z drenażem, wymiana rynien i rur spustowych oraz remont pokrycia hełmu wieży.

W północno-wschodnim narożniku cmentarza przykościelnego usytuowana jest dzwonnica, pierwotna z 2 poł. XIX w., obecna zrekonstruowana w latach 40 XX w. Drewniana, konstrukcji słupowej z oszalowaniem, na podmurówce z kamienia i cegły. Założona na planie zbliżonym do kwadratu, dwukondygnacyjna, nakryta czterospadowym dachem pokrytym blachą, z latarnią otwartą odcinkowo zamkniętymi arkadami, nakrytą czterospadowym daszkiem z krzyżem. Teren kościelny ogrodzony murem wzniesionym w 2 poł. XIX w., ostatnio remontowanym w 2018 r.

Plebania wzniesiona w 2 poł. XIX w. Budynek murowany z cegły, otynkowany, na planie prostokąta, z gankiem od zachodu zwieńczonym trójkątnym szczytem, podpiwniczona, parterowa, nakryta dachem dwuspadowym pokrytym blachą. W elewacji frontowej, w osiach skrajnych, pseudoryzalicy zwieńczone trójkątnymi szczytami. Elewacja dzielona lizenami i profilowanymi gzymsami. Obiekt wielokrotnie remontowany w dobrym stanie.

SŁAWSK – ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. WARZYŃCA

Położony na lewym brzegu Warty, około 8 km od Konina, Sławsk został wymieniony po raz pierwszy w tzw. dokumencie lokacyjnym Mieszka Starego z 1145 r. (dokument powstał prawdopodobnie 150 lat później). Najstarsza, pewna wzmianka o istnieniu Sławska pochodzi z 1291 r. Początkowo miejscowość była własnością cysterskiego klasztoru w Łądzie, później stała się własnością szlachecką.

Parafia wzmiankowana już w XIV w. Do 1818 r. należała do archidiecezji

gnieźnieńskiej. Nie jest natomiast znana data fundacji pierwszego kościoła. Świątynia w Sławsku po raz pierwszy została wymieniona w aktach wizytacyjnych Jana Łaskiego, arcybiskupa gnieźnieńskiego z 1521 r.

Obecny kościół p.w. św. Wawrzyńca według tradycji zbudowany w 1614 r. na miejscu poprzedniego, drewnianego, z fundacji właścicielki wsi, Sabiny Anny Racięckiej. Świątynia jednonawowa, orientowana, murowana z cegły, na cokole z kamienia, kryta blachą. Prezbiterium zamknięte półkolistą apsydą. W 1765 r. kościół restaurowano i wtedy też dobudowano okrągłą wieżę, którą wieńczy kopułasty hełm z latarnią. W przyziemiu wieży kruchta ze skromnym portalem. W nawie strop drewniany, prezbiterium nakryte sklepieniem krzyżowym. Kolejne przebudowy (w latach 1864-1869, 1900, 1929) zatępiły w części pierwotny kształt architektoniczny bryły kościoła.

Remonty i naprawy kościoła przeprowadzono w latach 70. XX w. Naprawiono wtedy tynki i więźbę dachową, a dach pokryto blachą. W 2006 r. dokonano naprawy i konserwacji blaszanego pokrycia dachu. W 2012 r. wyremontowano ogrodzenie z bramą, w następnym położono kostkę brukową wokół kościoła w miejsce zniszczonego chodnika betonowego. W kolejnych latach wykonano remont elewacji. W 2025 r. rozpoczął się remont obejmujący m.in. izolację ścian fundamentowych wraz z drenażem, wymianę rynien i rur spustowych, remont elewacji, wymianę blaszanego pokrycia wieży.

Przy kościele dzwonnica z 1864 r. Zbudowana z kamienia polnego z częścią szczytową wykonaną z cegły. Jednokondygnacyjna, nakryta dwuspadowym dachem z dwoma przelotami arkadowymi na skrajnych osiach.

Plebania wzniesiona ok. 1870 r. Budynek murowany z cegły, otynkowany. Założony na planie prostokąta z niewielką przybudówką od północnego-zachodu i gankiem na osi elewacji frontowej. Parterowy, częściowo podpiwniczony, nakryty dachem dwuspadowym pokrytym blachą. Zespół kościelny utrzymany w dobrym stanie.

SŁAWSK – CMENTARZ KATOLICKI

Założony ok. poł. XIX w. Cmentarz zachowany w pierwotnych granicach. Rozplanowanie regularne z aleją główną na osi, prowadzącą od murowanej, neogotyckiej bramy z 2 poł. XIX w. Na cmentarzu znajdują się groby o znaczeniu historycznym, m.in. żołnierza napoleońskiego i uczestnika powstania 1830 r., ofiar II wojny światowej. Nagrobki historyczne po konserwacji. W 2017 r. wykonano nową nawierzchnię z kostki brukowej na alejkach.

SŁAWSK – ZESPÓŁ DWORSKI

Dwór usytuowany na północno-wschodnim skraju wsi, bezpośrednio na skarpie rzeki Warty. Zwrócony frontem na południe. Wzniesiony w 1768 r. przez Stefana Leszczyca - Zielonackiego w miejscu dawnej siedziby rodowej rycerza Marcina ze Sławska h. Zaremba, pochodzącej z przełomu wieków XIV i XV, która prawdopodobnie miała charakter dworu obronnego. Przebudowany i rozbudowany przez architekta Jana Wężyka - Rudzkiego w latach 1837-1854 r. w stylu eklektycznym. Budowla murowana, posadowiona na wysokim kamiennym cokole. Założony na planie prostokąta, podpiwniczony, w głównym korpusie dwukondygnacyjny, nakryty czterospadowym dachem o niewielkim nachyleniu pokrytym blachą, z wyodrębnioną od strony północnej wystawką z tarasem widokowym. Od zachodu dostawione nieco węższe, niższe skrzydło, ujęte w narożach ośmiobocznymi wieżyczkami, otoczone attyką, z otworami okiennymi zamkniętymi półkoliście. W osi elewacji południowej korpusu głównego kolumnowy portyk, od wschodu ryzalit z neogotycką dekoracją. Elewacje ujęte w narożach lizenami, zwieńczone profilowanym gzymsem. Założenie parkowe nie zachowało się.

Dwór po kapitalnym remoncie w bardzo dobrym stanie. Uporządkowano otoczenie i nabrzeże nad Wartą. Własność prywatna.

SŁAWSK – DOM NR 57

Dom zbudowany został ok. 1870 r. Budynek o ścianach z bali drewnianych układanych w narożach zrębowo na nakładkę. Założony na planie prostokąta, parterowy, częściowo podpiwniczony, z nieużytkowym poddaszem, nakryty dachem dwuspadowym pokrytym dachówką. Dom jest własnością prywatną, utrzymany w dostatecznym stanie.

10. Obszary największego zagrożenia dla zabytków w gminie

Gmina Rzgów nie posiada opracowanego planu zagospodarowania przestrzennego dla całego obszaru gminy, będącego prawem miejscowym. Z punktu widzenia ochrony konserwatorskiej jest to istotne zagrożenie dla zabytków nieruchomych. Bowiernie ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego gminy jest jedną z czterech form ochrony wymienionej w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Pozostałe, wpis do rejestrów zabytków, dotyczy wybranych grup obiektów, zaś uznanie za pomnik historii lub utworzenie parku kulturowego obecnie gminy nie dotyczy. Nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia

18 marca 2010 r. wprowadziła w art. 7 pkt 4 dodatkową formę ochrony m. in. w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz w decyzji o warunkach zabudowy, jednakże nie wszystkie inwestycje realizowane są w oparciu o w/w decyzje, a remonty obiektów figurujących w gminnej ewidencji zabytków nie zawsze wymagają pozwolenia na budowę, które wydawane jest w uzgodnieniu z konserwatorem zabytków. Brak szczegółowych zapisów w planach zagospodarowania przestrzennego może spowodować daleko idące przekształcenia przestrzenne, materiałowe i architektoniczne.

Istotnym zagrożeniem dla elementów dziedzictwa materialnego są katastrofy naturalne, np. pożary, powodzie, wichury, a także akty wandalizmu połączone z kradzieżą. Zagrożenia te w dużym stopniu uzależnione są od zastosowanych środków zapobiegawczych. Tam, gdzie obiekty zabytkowe wyposażone są w zabezpieczenia elektroniczne, w szczególności w systemy sygnalizacji pożaru, systemy sygnalizacji włamania i napadu, systemy monitoringu oraz zabezpieczenia mechaniczne spełniające standardy bezpieczeństwa, poczucie zagrożenia jest mniejsze. Na pożary, kradzieże, akty wandalizmu narażone są głównie zabytki ruchome stanowiące wyposażenie obiektów sakralnych. Dużym zagrożeniem dla zabytków ruchomych są także zaniedbania obiektów przez brak sprawowania nad nimi opieki, zaniechania wykonania koniecznych zabezpieczeń i konserwacji.

Dużym zagrożeniem, mogącym ostatecznie spowodować całkowite zniszczenie zabytku, jest notoryczne zaniedbywanie bieżących napraw i zaniechanie koniecznych remontów, zwłaszcza obiektów znajdujących się w złym stanie technicznym. Powolne, ale długotrwałe pogarszanie się stanu technicznego zabytku prowadzi w nieunikniony sposób do destrukcji substancji zabytkowej i trwałej utraty części lub całości wartości bazowych. Przyczyną utraty wartości zabytków bywają też niefachowo prowadzone prace remontowe, adaptacyjne lub rewitalizacyjne. Czasami zabytkowe budynki, choć widać, że poddane zostały pracom remontowym, są zadbane i w dobrym stanie technicznym, jednak w trakcie prac uległy znacznym przekształceniom negatywnie wpływającym na autentyczność obiektu i posiadane wartości. Zmiany te dotyczyć mogą wielu różnorodnych aspektów, np. zubożenie wystroju architektonicznego, zmiany formy i materiału stolarki okiennej i drzwiowej, zmiany pokrycia dachu, zmiany faktury i kolorystyki tynków elewacji. Ingerencje mogą dotyczyć również bryły budynku, np. poprzez zmianę formy dachu, rozbudowy, nadbudowy itp.

Do obszarów zagrożonych zaliczyć należy również dawne zespoły folwarczne. Brak nowych funkcji dla obiektów architektonicznych związanych z dawną zabudową folwarczną i niewielka możliwość wykorzystania starych budynków do nowoczesnej produkcji powoduje opuszczenie, a w konsekwencji niszczenie obiektów.

W przypadku historycznych struktur przestrzennych (zespoły budowlane oraz układy ruralistyczne) największe zagrożenia niosą zmiany związane z rozwojem miast czy wsi. Działania inwestycyjne, w wyniku których następują zmiany historycznie ukształtowanych kompozycji, m.in. rozplanowanie placów, przebieg ulic, linie zabudowy, komponowane układy zieleni, przekształcenia brył i gabarytów budynków, a także wprowadzanie w zabytkowy układ przestrzenny nowej, dysharmonijnej zabudowy powodują niekiedy nieodwracalne zmiany i całkowitą utratę wartości tych układów.

Jako warunek korzystnego wpływu dziedzictwa na wzmocnienie tożsamości społeczności lokalnej wskazuje się upowszechnienie wiedzy na temat lokalnych zabytków i ich wartości. Dlatego *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*, jako zagrożenie dla dziedzictwa kulturowego wymienia również brak wiedzy, związany z niedostatecznie rozwiniętą edukacją na rzecz dziedzictwa, skutkujący „niedostatecznym zaangażowaniem społecznym w opiekę nad zabytkami”.

Najważniejszym jednak elementem są możliwości finansowania prac przy obiektach zabytkowych przez różne kategorie osób i instytucji nimi władającymi. Często realne potrzeby znacznie przekraczają kwoty nań przeznaczone. Element finansowy w znaczący sposób hamuje realizację najciekawszych nawet projektów rewitalizacyjnych.

11. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

11.1. Gminna ewidencja zabytków

Przepisy art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakładają na wójta gminy obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków. Gmina Rzgów wykonała w 2009 r. ewidencję zabytków nieruchomych. W 2015 r. dokonano aktualizacji gminnej ewidencji zabytków nieruchomych. Wykonano karty adresowe obiektów zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych i wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.

Gminna ewidencja zabytków będzie podlegała okresowej aktualizacji poprzez:

- wykreślanie z ewidencji zabytków nieruchomości, które zostały rozebrane, gruntownie przebudowane i utraciły już cechy zabytkowe – w porozumieniu z konserwatorem zabytków,
- uzupełnianie o zmiany stanu prawnego obiektu, jak aktualne formy ochrony – w porozumieniu z konserwatorem zabytków,
- uzupełnianie ewidencji zabytków nieruchomości o nowe obiekty, po otrzymaniu zawiadomienia konserwatora zabytków o wpisie do rejestru zabytków lub włączeniu ich do wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Zgodnie z w/w Rozporządzeniem, do końca 2025 r., wykonana zostanie gminna ewidencja zabytków archeologicznych. Ewidencja ta będzie uzupełniana i weryfikowana poprzez włączanie informacji o wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach przeszłości niezależnie od charakteru badań oraz na podstawie uzyskiwanych wyników badań weryfikacyjnych AZP, zgodnie z informacjami przekazywanymi przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

11.2. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, zgodnie z § 4 ust. 2 Rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. nr 212, poz. 2153), wydanego na podstawie art. 88 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, opracowuje wójt (burmistrz, prezydent miasta). Plan ten podlega uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz właściwym terenowym organem obrony cywilnej na obszarze powiatu. Jak wskazuje § 3 ust. 3 pkt 1-3 i ust. 5 cyt. Rozporządzenia plan ochrony zabytków zawiera w szczególności informacje niezbędne do realizacji prac przygotowawczych oraz sprawnego koordynowania i zarządzania ochroną w poszczególnych etapach działania, wykaz osób uprawnionych do podejmowania decyzji i kierowania ochroną, wyszczególnienie sposobów przepływu informacji na wszystkich stopniach zarządzania. Dokument ten sporządzany jest według instrukcji przygotowania i realizacji planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, stanowiącej załącznik do wskazanego Rozporządzenia. Zgodnie

z ww. Rozporządzeniem, do końca 2025 r. opracowany zostanie gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych. Plan ten będzie corocznie aktualizowany.

11.3. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków

- włączenie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do zajęć szkolnych w szkołach prowadzonych przez gminę
- organizowanie w ramach zajęć szkolnych wycieczek krajoznawczych, prezentacja najcenniejszych obiektów zabytkowych i ich historii,
- wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego,
- udostępnienie gminnej ewidencji zabytków i „Programu opieki nad zabytkami gminy Rzgów na lata 2025-2028” oraz sprawozdań z jego realizacji na stronie internetowej Urzędu Gminy,
- uwzględnienie obiektów zabytkowych przy wyznaczaniu nowych tras turystycznych i ścieżek dydaktycznych,
- ustalenie z właścicielami obiektów zabytkowych możliwości i zasad ich udostępniania dla celów turystycznych,
- opracowanie systemu informacji wizualnej w postaci ujednoczonych tablic zawierających krótką informację na temat historii obiektu,
- udział w szkoleniach i konferencjach poświęconych ochronie dziedzictwa kulturowego,
- współpraca z organizacjami pozarządowymi i instytucjami w zakresie popularyzacji ochrony dziedzictwa kulturowego,
- udział w imprezach – wystawach, targach, festynach historycznych – promujących region, w tym dziedzictwo kulturowe,
- organizacja i wsparcie konkursów oraz wystaw związanych z dziedzictwem kulturowym,
- popularyzacja dobrych przykładów rewaloryzacji obiektów zabytkowych na terenie gminy,
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu włączenia lokalnych szlaków turystycznych w system ponadregionalny,
- propagowanie idei społecznej opieki nad zabytkami, współdziałanie i współpraca ze społecznymi opiekunami zabytków,
- uzupełnianie informacji na temat zabytków z terenu gminy zamieszczonych na stronie internetowej Gminy Rzgów.

11.4. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego

- informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskania środków na odnowę zabytków,
- merytoryczna pomoc właścicielom obiektów zabytkowych w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o środki na odnowę zabytków,
- udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków nie będących własnością Gminy Rzgów; zasady udzielania dotacji określone zostały w Uchwale Nr 128/2016 Rady Gminy Rzgów z dnia 21.10.2016 r. ze zmianą wprowadzoną Uchwałą Nr 222/17 z dnia 1.12.2017 r.
- planowane jest coroczne wydziałanie określonych kwot na dofinansowanie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków nie będących własnością Gminy,
- stworzenie samorządowego systemu preferencji finansowych dla właścicieli obiektów zabytkowych, np. zwolnienia z podatku od nieruchomości warunkowane podjęciem działań zmierzających do ich zabezpieczenia i konserwacji,
- zachęcanie prywatnych właścicieli do uporządkowania przestrzeni ogrodowej wokół zabytkowych budynków,
- kontynuacja działań zwiększających atrakcyjność przestrzeni wiejskiej, (nowe nawierzchnie, kompozycje roślinne, nowe nasadzenia drzew i krzewów, ławki, oświetlenie),

11.5. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

- wspieranie inicjatyw związanych z obsługą ruchu turystycznego,
- promocja szkolnictwa zawodowego w zakresie konserwacji zabytków i zawodów zanikających, np. garncarstwo, rymarstwo, snycerstwo, kowalstwo, ludwisarstwo, introligatorstwo; zamieszczanie informacji na stronie internetowej Gminy o szkoleniach organizowanych przez ochotnicze hufce pracy, udział młodzieży w warsztatach etnograficznych organizowanych m.in. przez skanseny i urzędy pracy w ramach projektu „Ginące zawody pomysłem na przyszłość”,

- współpraca z urzędami pracy w zakresie szkolenia osób bezrobotnych w rzemiosłach związanych z tradycyjną sztuką budowlaną i tzw. „ginącymi zawodami”,
- wspieranie tworzenia gospodarstw agroturystycznych; szkolenia dla rolników zainteresowanych prowadzeniem działalności agroturystycznej.

11.6. Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać do tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych itp.

Do działań z zakresu opieki nad zabytkami należy również wytyczanie i utrzymywanie szlaków turystycznych, które stanowią jedną z form promocji dziedzictwa kulturowego i wykorzystania jego potencjału. Elementy dziedzictwa kulturowego osadzone w naturalnym otoczeniu stają się coraz istotniejszą składową oferty turystycznej. Obiekty dziedzictwa podnoszą przede wszystkim atrakcyjność turystyczną i zwiększają konkurencyjność miejscowości w staraniach o przyjeźdnych. Istotą tworzenia wszelkich szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, konnych, kajakowych, nordic walking, itp.) jest cel, któremu mają służyć, zaś ów determinowany być musi atrakcyjnością miejsc i obiektów, przez które przebiega, bowiem w świecie współczesnej cywilizacji i wysokiej techniki poszukujemy naturalnej przyrody, bogactwa lasów, kryształowego powietrza i czystej wody. W pełnym napięć życiu poszukujemy „miłych wspomnień z dzieciństwa”, ojczyzno krajobrazu, w którym odnajdujemy harmonię pól, a w nich, wiejskie dwory, kościoły, chałupy, wiejskie przydrożne kapliczki. Jednocześnie pobyt na wsi uczy szacunku do przyrody i dbania o nią, pokazuje jak ważna jest bioróżnorodność i zachowanie krajobrazu przyrodniczego. Również powrót do korzeni, poznanie dziedzictwa przodków staje się jedną z potrzeb, która może być zrealizowana także dzięki turystyce i jej części składowych.

Walory przyrodniczo-krajobrazowe gminy z cennymi terenami objętymi ochroną przyrodniczą w malowniczej dolinie Warty, bogata flora i fauna, dostępność komunikacyjna, przystań rzeczna i prom na Warcie w Sławsku, cenne zabytki architektury, w tym zanikające już w pejzażu wiejskim historyczne budownictwo drewniane – kościół i dzwonnica w Rzgowie, jak również zagrody wiejskie, stanowiące najbardziej rodzimy element dziedzictwa architektonicznego, liczne małe obiekty kultury - kapliczki, figury i krzyże przydrożne, miejsca pamięci, znane postaci i zdarzenia historyczne związane z gminą, ślady wielokulturowości, ciekawe imprezy cykliczne, stanowią

niewątpliwie atut turystyczny i poznawczy. Tutaj, z dala od zgiełku modnych wypoczynkowych miejscowości, można przeżyć przygodę podróżnika wędrującego w głąb przeszłości i odkrywającego historyczne dziedzictwo. Zrealizować się tu mogą pasje poznawcze historyków, pasjonatów, turystów, dla których miejscowość, jej historia, lokalny koloryt tworzony przez miejscowe społeczności, jest czymś ważnym.

Gmina jest też integralnie powiązana z gminami sąsiednimi. Ma to ogromne znaczenie dla prawidłowego funkcjonowania tak gospodarki, jak i wszelkich przejawów społecznej aktywności mieszkańców gminy, co przełożyło się m.in. na powstanie niektórych szlaków turystycznych, których inicjatorem i zarządcą jest Stowarzyszenie „Solidarni w Partnerstwie” z siedzibą w Starym Mieście, którego członkiem jest również Gmina Rzgów.

Na terenie gminy przecinają się lokalne i ponadlokalne szlaki turystyczne stanowiące formę związku między sąsiednimi gminami, dla których granice administracyjne nie stanowią przeszkody, lecz wręcz implikują nowatorskie rozwiązania w zakresie szeroko pojętego zaspokajania potrzeb społecznych. Szlaki te, oznaczone zgodnie ze standardami PTTK, wiodą do najciekawszych pod względem przyrodniczym i historycznym miejsc, a znajdują się na nich także najcenniejsze obiekty zabytkowe wymienione w poprzednich rozdziałach. Wśród przebiegających przez teren gminy szlaków, warto wymienić :

- *DREWNIANE KOŚCIOŁY POWIATU KONIŃSKIEGO*, szlak obejmuje nieliczne już na ziemi konińskiej drewniane budowle sakralne, przebiega przez miejscowości: Budziszewo Kościelny – Golina – Kuchary Kościelne – Kazimierz Biskupi – Lubstówek – Mąkolno – Ostrowąż – Rzgów z kościołem pw. św. Jakuba Apostoła – Sompolno – Wilczyn – Żychlin;
- *SZLAK CYSTERSKI*, kulturowy, wiedzie z Kalisza poprzez Rychwał – Grodziec – Królików – Kowalewki - Rzgów - do klasztoru w Łądzie;
- *NADWARCIAŃSKI SZLAK ROWEROWY*, jeden z wielu transwielkopolskich szlaków rowerowych, niebieski, o łącznej długości 257 km, zaczynający się w Poznaniu, kończący przy zaporze na zbiorniku retencyjnym w Jeziorsku, fragmentarycznie przebiega przez gminę począwszy od Barłogów przez Sławsk, Osieczkę Pierwszą, Zastruże, Rzgów i Świątniki;
- *„ROWEROWA SZÓSTKA”*, czerwony szlak międzygminny o długości 110,9 km, prowadzi przez Stare Miasto – Tuliszków – Rychwał – Grodziec – Rzgów – Golinę – Sławsk, jest najdłuższym szlakiem południowej

części Ziemi Konińskiej. Prowadzi przez tereny rozciągające się między Doliną Rzeki Warty i Równiną Rychwalską, leżące na obszarze chronionego krajobrazu. Odcinek pętli między 54 a 76 km przebiega przez miejscowości gminy m.in. *Grabienice, Rzgów, Zarzewek, Sławsk* (szlak w zarządzie „Solidarni w Partnerstwie”);

- *PĘTLA DOOKOŁA KONINA*, szlak zielony, o długości 70,8 km, trasa obejmuje miejscowości: Żychlin - Stare Miasto – Branno - Sławsk z doliną Warty – Węglewskie Holendry – Węglew – Kawnice – Kazimierz Biskupi – Bieniszew – Gosławice – Licheń Stary – Grąblin – Izabelin – Wola Podłęzna – Szczepidło – Brzezińskie Holendry – Brzeźno - Złota Góra – Żychlin;
- *PODKUTA SZÓSTKA*, czerwony szlak konny, dł. 118 km, przebiega przez tereny sześciu gmin zrzeszonych w Stowarzyszeniu „Solidarni w Partnerstwie”, na trasie: Głodowo - Sławsk - Zarzewek – Świącia – Główiew – Zgoda – Grabowiec – Grzymiszew – Grochowy – Stara Huta – Królików – Łagiewniki – Błonice – Mądrozki – Zarzew – Zarzewek. Na trasie znajduje się sześć stanic oraz drogowaskazy i tablice informacyjne;
- *SZLAK ZAMKÓW*, obejmuje miejscowości wokół Konina, w których niegdyś znajdowały się tego typu budowle, m.in. Sławsk; szlak wiedzie przez Rychwał (zamek; dwór na kopcu) – Grodziec (pozostałości dworu) – Sławsk (pozostałości dworu) – Konin – Przyjmę (kamienica Przyjemskich) – Gosławice (zamek);
- *SZLAK KAJAKOWY WARTĄ*, stanowiący część szlaku *Pętla Wielkopolska*, obejmuje odcinek rzeki Warty od Koła, przez Waki, Konin, Rumin, Sławsk - z przystanią rzeczną, Sługocin, aż do Łądu;
- *SZLAK NORDIC WALKING*, wiedzie przez miejscowości: Rzgów, Dąbrowica, Józefowo, Sławsk i Branna. Szlak przyciąga miłośników tej formy rekreacji na trzydniową, corocznie organizowaną „Ekspedycję Nadwarciańską”, która rozpoczyna się w Zastrużu, a kończy się w gminie Pyzdry.

Istniejąca sieć szlaków turystycznych nie wyczerpuje możliwości wytyczenia kolejnych szlaków czy ścieżek dydaktycznych. Jakość dotychczasowej oferty turystycznej może podnieść tematyczny szlak kulturowy, dla którego utworzenia są szczególnie atrakcyjne miejscowości i związane z nimi znane osoby czy wydarzenia historyczne, np. *Szlak Marcina ze Sławska*, łączący Sławsk z miejscowościami spoza gminy np. Grodziec, które łączy historyczna

postać Marcina ze Sławska, herbu Zaremba, doradcy króla Władysława Jagiełły i jego synów, piastującego wiele stanowisk m.in. kasztelana i wojewody kaliskiego oraz starosty generalnego Wielkopolski, uczestnika bitwy pod Grunwaldem, gdzie wystawił i poprowadził własną chorągiew rodową. Inną propozycją to *Szlak Zofii Urbanowskiej* łączący gminę z miejscami pobytu pisarki w Koninie i Laskówcem oraz miejscami, które upamiętniają jej działalność oraz miejsce jej spoczynku. Cenne przyrodniczo tereny zachęcają do utworzenia kolejnej ścieżki nordic walking czy narciarstwa biegowego lub dydaktycznej, jako źródła wiedzy związanej z występującymi tutaj okazami chronionej flory i fauny, zaprezentowanymi np. na fotogramach, ewentualnie punktów obserwacji ornitologicznych, jako dobry przykład turystyki fotograficznej i realizacji idei tzw. birdwatchingu. Z uwagi na charakterystyczne w krajobrazie kulturowym gminy wyróżniki – zanikające w naszym pejzażu budownictwo drewniane, czy mocno splecione z polską kulturą i obyczajowością kapliczki, figury i krzyże przydrożne – wskazane byłoby utworzenie specjalnego szlaku lub ścieżki dydaktycznej, stanowiącej źródło wiedzy związanej z dawną zabudową wsi czy różnymi formami architektonicznymi tych niewielkich budowli kultowych.

Gmina mogłaby także wykorzystać współczesną formę odkrywania i popularyzowania dziedzictwa kulturowego, jaką jest questing, czyli zwiedzanie z elementami gier terenowych, wyprawami odkrywców, warsztatami edukacji regionalnej i aktywnego wypoczynku. Ta atrakcyjna forma zwiedzania, niewymagająca inwestycji infrastrukturalnych – trasa zwiedzania nieoznaczona w terenie, łączy we współczesnej turystyce rozrywkę, zabawę z edukacją, emocje. Tematyka szlaków questingowych dotyczy lokalnego dziedzictwa kulturowego, obiektów i miejsc mniej znanych, jednak z unikatową historią, co jest szansą dla małych miejscowości. Questing pozwala odkryć na nowo miejsca związane z lokalnym dziedzictwem przyrodniczym i kulturowym, zaktywizować lokalną społeczność poczynawszy od młodzieży szkolnej po seniorów, a także promować miejscowość. To tylko niektóre z możliwości wypromowania tych terenów, które pozwoliłyby wzbogacić ofertę poznawczą walorów przyrodniczo – krajobrazowo - historycznych gminy, gdyż jej perspektywy rozwojowe wiążą się również z pełniejszym wykorzystaniem wspomnianych walorów dla celów turystycznych, jak również wyeksponowaniem istniejących zasobów zabytkowych.

Agroturystyka – to forma wypoczynku odbywającego się na terenach wiejskich o charakterze rolniczym, oparta o bazę noclegową i aktywności

rekreacyjne związane z gospodarstwem rolnym lub równoważnym i jego otoczeniem przyrodniczym, produkcyjnym i usługowym. W Polsce rozwija się niezwykle dynamicznie ten rodzaj turystyki wiejskiej, wykorzystującej naturalne walory dziedzictwa kulturowego i różnorodności przyrodniczej, a obiekty kultury materialnej wsi, do niedawna tracone bezpowrotnie, dzisiaj odżywają na nowo. Starym domom, karczmom, kuźniom, często będącym przykładem unikatowej sztuki budowlanej, nadaje się nowe przeznaczenie – służą turystom.

Rozwijająca się na terenie gminy agroturystyka, dla której wręcz znakomite warunki posiadają niektóre gospodarstwa rolne, to oczywisty atut, również zachęta do korzystania z niewątpliwych uroków poszczególnych zakątków gminy Rzgów. Rozwój tej działalności pozarolniczej w gospodarstwach wiejskich może przyczynić się w znaczący sposób do zachowania pozostałości dawnych narzędzi gospodarczych, kuchennych, dawnych strojów, formy wystroju, a zarazem propagowania historycznych tradycji regionu.

12. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Podmiotem formułującym gminny program opieki nad zabytkami jest samorząd gminy. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez zespół działań władz gminy na rzecz osiągnięcia celów w nim przyjętych. Samorząd ma oddziaływać na różne podmioty związane z obiektami zabytkowymi, w tym również na mieszkańców gminy w celu wywołania w nich pożądaných zachowań prowadzących do realizacji zamierzonych celów. Zakłada się, że w realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami dla gminy Rzgów wykorzystane zostaną następujące grupy instrumentów: instrumenty prawne, finansowe, społeczne, koordynacji i kontroli.

1. Instrumenty prawne:

- programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
- dokumenty wydane przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wynikające z przepisów ustawowych,
- uchwały Rady Gminy (miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, zwolnienia i ulgi dla właścicieli obiektów zabytkowych).

2. Instrumenty finansowe:

- środki własne zatwierdzone uchwałą Rady Gminy,
- dotacje,
- subwencje,

- dofinansowania.

3. Instrumenty społeczne:

- uzyskanie poparcia lokalnej społeczności dla programu poprzez sprawną komunikację,
- edukacja i tworzenie świadomości potrzeby istnienia i ochrony dziedzictwa kulturowego w lokalnej społeczności,
- współpraca z organizacjami społecznymi.

4. Koordynacja i kontrola

- gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania obiektów, prowadzonych pracach remontowych i konserwatorskich,
- utworzenie w ramach organizacyjnych Urzędu Gminy zespołu koordynującego realizację poszczególnych zadań wynikających z ustaleń programu opieki nad zabytkami.
- wewnętrzne okresowe sprawozdania z realizacji niniejszego programu.

13. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wójt gminy zobowiązany jest do sporządzania co 2 lata sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami. Sprawozdanie to przedstawiane jest Radzie Gminy. Po 4 latach program powinien zostać zaktualizowany i ponownie przyjęty przez radę gminy.

Do wykonania powyższego zadania utworzony zostanie zespół koordynujący, monitorujący niniejszy program poprzez:

- a) analizę i ocenę przebiegu realizacji,
- b) analizę i ocenę stopnia uzyskanych efektów.

Wykonanie sprawozdania powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji gminnego programu uwzględniającą:

- a) wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania programu opieki nad zabytkami,
- b) efektywność ich wykonania.

Dla założonych działań przyjęte zostaną m.in. następujące kryteria oceny realizacji programu:

- procentowy poziom wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansowa przyznanych dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy obiektach zabytkowych nie będących własnością Gminy,

- wartość pozyskanych środków finansowych na ochronę zabytków ze źródeł zewnętrznych,
- liczba planów zagospodarowania przestrzennego uwzględniających ochronę dziedzictwa kulturowego,
- liczba szkoleń i konferencji propagujących wiedzę na temat dziedzictwa kulturowego regionu,
- liczba szkoleń dla nauczycieli w zakresie wiedzy z zakresu dziedzictwa kulturowego regionu,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych, ścieżek dydaktycznych,
- liczba publikacji, folderów i przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego,
- liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego.

14. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

System finansowania zabytków został określony w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 71–83a), jej podstawowym wyróżnikiem jest rozdzielenie pojęcia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Do ochrony zabytków odnoszą się wszelkie czynności władcze podejmowane w tym zakresie przez organy administracji publicznej, natomiast opieka nad zabytkami polegająca na utrzymaniu ich we właściwym stanie technicznym należy do właścicieli i użytkowników zabytków. Tak więc to na właścicielu spoczywa obowiązek właściwego zabezpieczenia i utrzymania obiektu zabytkowego oraz prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku.

Biorąc pod uwagę specyfikę prac remontowych i konserwatorskich przy zabytkach, finansowanie opieki nad zabytkami zostało wpisane w ogólny system finansów publicznych. Dzięki temu właściciel lub posiadacz zabytku, tzn. osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wpisanego do rejestru zabytków jako „sprawująca opiekę nad zabytkiem” może ubiegać się o przyznanie dotacji celowej z budżetu państwa. Dodatkowo w trybie określonym odrębnymi przepisami dotacje przy zabytku wpisanym do rejestru mogą być udzielane przez organy stanowiące gmin, powiatów lub samorządów województw.

Sposób i zakres udzielanych dotacji został szczegółowo opisany w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Do najważniejszych zapisów należy określenie, na jakie prace można uzyskać wsparcie finansowe. I tak dotacja może obejmować nakłady konieczne na (art. 77):

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Wszystkie podmioty zobowiązane do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru

zabytków mogą ubiegać się o ich dofinansowanie ze środków m.in.:

1. Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Zasady finansowania opieki nad zabytkami określa ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 71-83a). Szczegółowe warunki i tryb udzielania dotacji określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r., poz. 1674 ze zm.).

Program operacyjny *DZIEDZICTWO KULTUROWE* realizowany jest w ramach corocznie ogłaszanych priorytetów. Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

2. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych, Wydział Funduszu Kościelnego

Dotacje z Funduszu Kościelnego są udzielane na remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.). Od 2019 r. wydatki na remont mogą obejmować również obiekty towarzyszące tj. plebanie, kancelarie parafialne, organistówki, a w szczególnie uzasadnionych przypadkach remont i konserwację wyposażenia i wystroju obiektów sakralnych.

3. Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków

Ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest Wojewoda Wielkopolski. W ramach środków finansowych pozostających w dyspozycji Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków można ubiegać się o dofinansowanie:

- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę

wniosku o udzielenie dotacji;

- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji. Wniosek ten wnioskodawca może złożyć po przeprowadzeniu wszystkich prac lub robót przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków określonych w pozwoleniu wydanym przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

4. Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego, Departament Kultury

Dotacje udzielane są w ramach otwartego konkursu ofert na zadania publiczne Województwa Wielkopolskiego w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego - ochrona zabytków i opieka nad zabytkami. Z budżetu Województwa Wielkopolskiego mogą być udzielane dotacje celowe na prace lub roboty przy zabytku dostępnym publicznie, posiadającym istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub kulturowe. Dotacja może zostać udzielona do 70% ogółu nakładów na prace lub roboty. W uzasadnionych przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową lub gdy wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, a także w sytuacji, gdy konieczne jest niezwłoczne podjęcie prac lub robót, może być udzielona dotacja do 100 % nakładów.

5. Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Poznaniu

Na zadania związane z ochroną i kształtowaniem przyrody. Pomocą finansową mogą być objęte działania konserwatorskie i adaptacyjne polegające m.in. na: pracach pielęgnacyjnych drzew i krzewów, usuwaniu drzew i krzewów (w tym samosiewów), po uzyskaniu stosownego zezwolenia, przygotowaniu gruntu pod nasadzenia, zakupie sadzonek roślin wieloletnich i ich nasadzenia.

6. Powiat Koniński

Zasady i tryb udzielania i rozliczania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na terenie Powiatu Konińskiego określone zostały w Uchwale Nr XLI/232/10 Rady Powiatu Konińskiego z dnia 3 sierpnia 2010 r.

7. Fundusze Europejskie dla Wielkopolski 2021-2027

Fundusze na ochronę zabytków pozyskać można w ramach

3 zidentyfikowanych celów szczegółowych nawiązujących do dziedzictwa kulturowego. W ramach celu szczegółowego Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych (EFRR) zakres interwencji będzie obejmować w szczególności:

1. Zachowanie i modernizację obiektów dziedzictwa kulturowego.
2. Konserwację zabytków ruchomych oraz zabytkowych muzealiów, starodruków, księgozbiorów, materiałów bibliotecznych, archiwalnych i zbiorów audiowizualnych (w tym filmowych) oraz ich ochrona i digitalizacja.
3. Inwestycje w infrastrukturę służącą rozwojowi i zwiększaniu dostępności infrastruktury do prowadzenia ważnej dla edukacji i aktywności działalności kulturalnej (m.in. teatry, zespoły artystyczne, galerie, biblioteki, centra kultury).
4. Turystyczne szlaki tematyczne i produkty turystyczne (odwołujące się do walorów historycznych, kulturowych, przyrodniczych).
5. Rozwój międzysektorowej współpracy w zakresie przemysłów kultury i kreatywnych.

Finansowanie dziedzictwa kulturowego odbywać się będzie także przez cel szczegółowy Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich (EFRR), a zakres interwencji będzie obejmować w szczególności:

1. Przywrócenie utraconych funkcji społeczno-gospodarczych na zdegradowanych obszarach m.in. przez kompleksowe wsparcie rewitalizacyjne gmin.
2. Wzmocnienie rozwoju społeczno-gospodarczego i środowiskowego zgodnego z treścią strategii lokalnych/terytorialnych.
3. Wsparcie dla instrumentów terytorialnych (ZIT, IIT) oraz mechanizmu porozumienia terytorialnego.

Ponadto finansowanie dziedzictwa kulturowego nastąpi w ramach celu szczegółowego Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie (EFRR). Zakres interwencji będzie obejmować w szczególności:

1. Przywrócenie utraconych funkcji społeczno-gospodarczych na wiejskich obszarach zdegradowanych m.in. przez kompleksowe wsparcie rewitalizacyjne

gmin.

2. Wzmocnienie rozwoju społeczno-gospodarczego i środowiskowego zgodnego z treścią strategii lokalnych/terytorialnych.
3. Wsparcie dla instrumentów terytorialnych (IIT) oraz mechanizmu porozumienia terytorialnego.

8. Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027

Program jest następcą Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko realizowanego w perspektywie finansowej 2014-2020. Jest to program europejski na lata 2021-2027 zarządzany na poziomie krajowym. Przyczyni się do rozwoju gospodarki niskoemisyjnej, ochrony środowiska oraz przeciwdziałania i adaptacji do zmian klimatu. FEnIKS wesprze również inwestycje transportowe oraz dofinansuje ochronę zdrowia i dziedzictwo kulturowe. Dotacje zostaną przeznaczone na infrastrukturę kultury i turystyki kulturowej. W ramach działań będą wspierane inwestycje o ponadregionalnym oddziaływaniu mające na celu wzmocnienie wpływu kultury i zrównoważonej turystyki na rozwój gospodarczy, włączenie społeczne i innowacje społeczne. Osiągnięcie ww. celu zostanie zapewnione poprzez wsparcie w dwóch obszarach:

1. Rozwój infrastruktury kultury (zabytkowej i niezabytkowej);
2. Ochrona i podniesienie atrakcyjności turystycznej obiektów dziedzictwa kulturowego.

Wymienione źródła finansowania są wskazówką dla właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe informacje dotyczące rodzaju finansowanych zadań, uprawnionych wnioskodawców, trybu składania wniosków, kryteriów oceny i warunków rozliczenia można znaleźć na stronach internetowych instytucji udzielających pomocy finansowej.